

România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 la „firul ierbii”

■ BOGDAN MURGESCU, ANDREI FLORIN SORA

[University of Bucharest]

Abstract

The parliamentary elections in November 1919 were not only the first ones held in Romania after the end of World War I, but also the first ones which replaced census suffrage with universal male suffrage, and the single general elections from Romanian independence to the end of the interwar period which were not won by the party in government. It was also a complex process, organised according to three different laws and voting systems in the various historical provinces which formed Greater Romania. The volume coordinated by Bogdan Murgescu and Andrei Florin Sora analyses both the national dynamic of voter activism and empowerment, and the regional diversity of the electoral process. It contains case studies about the elections in 31 counties from all historical provinces, and provides thus a unique insight into the complexities of the Romanian society and into the way a majority of the Romanian citizen voted for change in 1919, only to see their aspirations being thwarted by the established political elites of the Old Kingdom.

Keywords

parliamentary elections; political parties; interwar Romania; male suffrage; peasantry; regional diversity

Introducere¹

Alegerile din noiembrie 1919 (în cea mai mare parte a țării scrutinul pentru Adunarea Deputaților s-a desfășurat în zilele de 2-4 noiembrie, iar cel pentru Senat în 7-9 noiembrie) au fost primele alegeri parlamentare desfășurate la nivelul României Mari după terminarea Primului Război Mondial și realizarea Marii Uniri din 1918. Organizarea acestor alegeri a reflectat, pe de o parte, agitația și frământările primilor ani de după război și, pe de altă parte, diversitatea situației din diferitele provincii istorice care au constituit România Mare. Într-un stat care încă nu parcursesse un proces de unificare legislativă și administrativă, aceste alegeri s-au desfășurat în conformitate cu legi diferite, care țineau cont de tradițiile electorale diferite din Vechiul Regat și din teritoriile care aparținuseră anterior de Austro-Ungaria. Mai concret, în Vechiul Regat și în Basarabia alegerile au avut la bază circumscripții plurinomiale la nivel de județ, ceea ce înseamnă că se votau liste județene ale partidelor și/sau candidaților independenți, iar mandatele se repartizau conform unui sistem

1 Paginile de mai jos sunt extrase din volumul Bogdan Murgescu (coord.), Andrei Florin Sora (coord.) et. al., *România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 la „firul ierbii”* (Iași, Polirom, 2019) și republicate cu acordul Editurii Polirom. Autori: Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora.

proporțional pentru Adunarea Deputaților și conform unui sistem majoritar relativ pentru Senat², în timp ce în Bucovina și Transilvania sistemul de vot a fost uninominal, la nivelul unor circumscripții electorale sub-județene, cu excepția orașelor Cernăuți, Cluj, Oradea, Arad și Timișoara (vot proporțional).

În ciuda acestei diversități, pe ansamblu alegerile parlamentare din noiembrie 1919 au avut și un important element comun: la nivelul întregii României, au avut dreptul de a vota cetățenii români de sex masculin în vârstă de peste 21 de ani pentru Adunarea Deputaților și în vârstă de peste 40 de ani pentru Senat. Anterior, votul universal masculin fusese instituit doar în Bucovina, datorită includerii acesteia în partea austriacă a Austro-Ungariei, în timp ce în Transilvania, în Basarabia și în Vechiul Regat funcționase votul cenzitar. Adoptarea la nivel național a votului universal masculin a permis o foarte consistentă lărgire a dreptului de vot și a participării populației la definirea voinței politice a țării.

Alegerile parlamentare din noiembrie 1919 mai au o particularitate care le mărește interesul pentru istorici, ca și pentru toți cei interesați de evoluția sistemului electoral din România modernă și contemporană. În toată istoria Regatului României, ele au fost singurele alegeri generale care nu au fost câștigate de partidul aflat la guvernare³. Chiar și în 1937, când guvernul Tătărescu nu a reușit să treacă de pragul de 40%, care i-ar fi adus o majoritate parlamentară confortabilă grație sistemului primei electorale, Partidul Național Liberal și aliații săi au reușit să se plaseze pe primul loc, cu 35,92% din voturile pentru Adunarea Deputaților. Cu aceste două excepții, 1919 și 1937, în toate celelalte situații „puterea” (partidul aflat la guvernare) a câștigat alegerile, justificând butada lui Petre P. Carp „dați-mi puterea și vă dau parlamentul”⁴. Nu vom intra acum în discuția complicată cu privire la factorii care au determinat aceste repetate victorii guvernamentale, discuție care merge de la evocarea votului pro-guvern al unei părți a electoratului („zestrea guvernamentală”) până la evocarea unor detalii suculente cu privire la abuzurile administrației în relația cu alegătorii. Ne vom mulțumi să consemnăm faptul că în 1919 alegerile au fost organizate de un guvern de tranziție, condus de generalul Arthur Văitoianu, după ce Ionel Brătianu se retrăsese de la guvernare din cauza impasului în care ajunsese în tratativele cu Aliații la Conferința de Pace de la Paris. Or, guvernul Văitoianu, deși apropiat liberalilor și păstrând o mare parte din administrația din timpul guvernului Brătianu, nu a încercat cu tot dinadinsul să determine rezultatul alegerilor. Am putea spune că în condițiile unificării incomplete a României și a păstrării caracterului regional al aproape tuturor forțelor politice, nici nu era posibil ca un partid să dobândească majoritatea absolută la nivel național. Dincolo însă de această limitare obiectivă, dincolo de unele abuzuri la nivel local și/ sau județean, dincolo de unele constrângeri sistemice (menținerea stării de asediu și a cenzurii), per total alegerile din noiembrie 1919 au fost relativ libere, iar rezultatele oficiale au putut să reflecte mai mult ca oricând altădată, înainte de 1919 și ulterior (până în anii 1990), opțiunile alegătorilor. De aceea, alegerile parlamentare

2 Alexandru Radu, „Alegerile parlamentare din 1919. Un sistem electoral particular”, *Revista Română de Studii Electorale*, Vol. VI, 1(2018), 133.

3 Un memorialist consemna astfel rezultatele acestor alegeri: alegerile „au dus la constituirea unui parlament neobișnuit, dar a fost cel dintâi ieșit din votul universal și nearanjat de un partid în propriul său interes. Au fost aleși 560 de deputați, însă niciun partid politic nu obținuse peste 280 de mandate ca să formeze o majoritate parlamentară necesară desemnării unui guvern cu o bază reală politică. Se crease astfel o situație fără precedent”, Ion Constantinescu, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar. Camera deputaților. 1919-1939 (note și memorii)* (București: Editura Politică, 1973), 11.

4 Constantin Bacalbașa redă o formă ușor diferită a acestei butade: „Dați-mi puterea și mă prind că la cele dintâi alegeri am majoritatea”, C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată. Volumul III 1885-1888*, ediție îngrijită și note de Tiberiu Avramescu, ediția a II-a revăzută (București: Humanitas, 2014), 155.

din noiembrie 1919 sunt, cu toate imperfecțiunile lor, un barometru unic al voinței politice a românilor din perioada interbelică (și nu numai). Rezultatele acestor alegeri, în multe privințe surprinzătoare pentru contemporani ca și pentru istoricii de mai târziu, indică fără putință de tăgadă prevalența la acea dată, în acel context istoric, a forțelor politice care doreau schimbarea, care aspirau ca România Mare să fie un stat reînnoit, mai drept și mai democratic decât fuseseră atât Vechiul Regat, cât și imperiile vecine care stăpâniseră înaintea de 1918 Basarabia, Bucovina sau Transilvania. Faptul că atunci și ulterior această dorință de schimbare a fost luată în derâdere de reprezentanții vechilor elite și ocultată de memoria oficială nu trebuie să ne împiedice să constatăm că în unicul prilej când votul lor a contat decisiv în stabilirea rezultatului alegerilor, românii au votat majoritar schimbarea.

[...]

Am pornit de la ideea că alegerile din noiembrie 1919 trebuie analizate la nivelul circumscripțiilor electorale. Este adevărat, în 1919 au co-existat sisteme electorale diferite în diversele provincii istorice, respectiv circumscripțiile plurinominate la nivel județean în Vechiul Regat și Basarabia și circumscripții uninominale la nivel sub-județean în Transilvania și Bucovina (exceptând situația specială a orașului Cernăuți, unde a fost o circumscripție plurinomială). Totuși, așa cum observa Cristian Preda, alegerile din 1919 (ca și cele din 1920 și 1922) au fost „o reunire de scrutine locale, la scara județului, aici având loc totul, de la depunerea listelor la distribuirea mandatelor”⁵. În consecință, am renunțat la o detaliere la nivel de circumscripții uninominale pentru Bucovina și Transilvania, și am considerat că focalizarea analizelor la nivel județean este suficientă pentru a evidenția diversitatea situațiilor concret-istorice, asigurând totodată omogenitatea analitică a demersului nostru.

În 1919 România Mare avea 78 de județe, incluzând aici și județele Bichiș și Cenad, care aveau să fie desființate în 1920, în urma Tratatului de la Trianon, prin integrarea județului Bichiș și a unei părți din județul Cenad în Ungaria, iar a celeilalte părți în județul Arad. O analiză exhaustivă nu era rezonabilă, nici ca disponibilitate practică, nici din perspectiva implicațiilor asupra dimensiunilor volumului de față. În consecință, am optat pentru o selecție, în care am căutat să reflectăm cât mai echilibrat situațiile diferite din diversele județe și provincii istorice. Selecția inițială realizată de coordonatorii acestui volum cuprindea 35 de județe. Din diverse motive, au rămas la final doar 31 de studii de caz, suficiente însă pentru a oferi o imagine circumstanțiată asupra realității complexe a alegerilor parlamentare din noiembrie 1919.

După stabilirea unei selecții de județe, rămânea alegerea autorilor responsabili cu fiecare dintre județe. Dat fiind timpul relativ scurt, a trebuit să căutăm colegi care să aibă deja o bună cunoaștere generală și specific-istorică a județului/județelor de care urmau să se ocupe, și care evident să fie dispuși să se înhame în acest efort colectiv, acceptând și rigorile unui set de cerințe comune, menite să confere omogenitate și coerență ansamblului. Colaborarea în cadrul stimulativ al Societății de Științe Istorice din România, care are filiale în cele mai multe județe ale României, ne-a ajutat în identificarea multora dintre co-autorii la acest volum; am selectat însă și alți colegi care s-au ilustrat publicând studii înrudite tematic cu problematica noastră, precum și mai mulți doctoranzi promițători și un masterand al Facultății de Istorie a Universității din București.

În pofida strădaniilor coordonatorilor de a stabili un punctaj cu întrebări comune și limite cantitative orientative pentru fiecare dintre studiile de caz județene, diversitatea colectivului de autori – colegi de vârste diferite, cu experiențe profesionale și habititudini redacționale variate, mulți cu personalități puternic conturate – se

---

5 Cristian Preda, *Românii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent* (Iași: Polirom, 2011), 136.

simte în deosebirile dintre diferitele capitole. În calitate de coordonatori ai volumului, dincolo de unele solicitări și intervenții mergând în direcția asigurării compatibilității capitolelor cu ansamblul volumului, am acceptat aceste deosebiri ca expresie a unui legitim pluralism istoriografic, dar și deoarece unele dintre ele reflectă situații foarte diverse ca disponibilitate a informațiilor necesare diferitelor texte.

Problema surselor primare relevante pentru studiul alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 la nivel județean a fost mult mai complicată decât am anticipat inițial. În unele județe documentele de arhivă relevante fie lipsesc cu totul, fie nu sunt inventariate și deci accesibile cercetătorului. În ceea ce privește periodicele de epocă, multe ziare și reviste au apărut cu mari discontinuități, și nu toate numerele publicate se regăsesc în bibliotecile publice accesibile. În fine, dar nu în cele din urmă, publicațiile memorialistice și edițiile de corespondență sunt inegal distribuite, iar în cazul unora dintre județe lipsesc aproape cu desăvârșire sau nu au putut fi identificate de autorii capitolelor respective. De altfel, carența izvoarelor de epocă relevante a fost și motivul pentru care unii dintre co-autorii contactați inițial au renunțat să mai contribuie la acest volum.

Dincolo însă de aceste limite, credem că volumul în ansamblul său și fiecare dintre capitole în parte contribuie la mai buna cunoaștere a fenomenului istoric studiat – primele alegeri parlamentare din România după Marea Unire. Meritul, ca și răspunderea pentru conținutul fiecărui capitol revine în mod individual fiecăruia dintre autori. În ceea ce ne privește, în calitate de coordonatori ne asumăm responsabilitatea deplină pentru planul de ansamblu al lucrării, ca și pentru coerența sa și măsura în care răspunde întrebărilor specialiștilor, ca și ale tuturor celor interesați de tradiția democrat-civică a României contemporane.

[...]

Contextul politic⁶

Marea Unire din 1918 a fost un moment fundamental în istoria României. În mod inevitabil, ea era prilejul unui *reset* major în funcționarea statului, nu doar datorită faptului că se alăturaseră teritoriile și populații care funcționaseră în contexte instituționale foarte diferite, ce trebuiau armonizate cu structurile Vechiului Regat, ci și deoarece foarte mulți dintre cetățeni doreau îmbunătățiri ale organizării sociale, politice, economice. Aceste aspirații, uneori difuze, altele bine articulate, fuseseră exprimate și în Vechiul Regat, și în provinciile care se uniseră cu România – Basarabia, Bucovina și Transilvania⁷. Rezoluția de la Alba Iulia inclusesese astfel revendicări ce însemnau o ruptură cu trecutul și voința clară de schimbare:

„[...] ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

6 Paginile de mai jos sunt extrase din volumul Bogdan Murgescu (coord.), Andrei Florin Sora (coord.) et. al., *România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 la „firul ierbii”* (Iași, Polirom, 2019) și republicate cu acordul Editurii Polirom. Autori: Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora.

7 Pe parcursul acestui volum vom folosi denumirea de „Transilvania” pentru a desemna totalitatea teritoriilor care s-au unit cu România după ce înainte de 1918 făcuseră parte din regatul Ungariei. Această opțiune nu înseamnă însă că subestimăm însemnătatea particularităților Banatului, Maramureșului sau a ceea ce în epocă era încă denumit „părțile ungurești” (azi Crișana).

2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat.
3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate tărâmurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.
4. Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândirilor omenești.
5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisele și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arători, pășune, pădure) cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potențarea producției.
6. Muncitorimii industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii, care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.⁸

Dorința de schimbare animase și o parte a elitelor politice din Vechiul Regat. Astfel, în 1914 Ionel Brătianu impusese pe agendă revizuirea Constituției pentru a lărgi dreptul de vot și pentru a putea realiza o reformă agrară care să atenueze tensiunile din mediul rural și să așeze statul român pe o bază socială mai fermă. Amânate din cauza războiului, aceste proiecte au revenit în actualitate în 1917, când regele Ferdinand a promis pământ țăranilor înrolați în armata română, iar Parlamentul aflat în refugiu la Iași a votat amendarea Constituției, instituind posibilitatea expropriierilor în „cauză de utilitate națională” și statuând principiul votului universal, egal, direct, obligatoriu și secret⁹.

La finele războiului, atmosfera politică se radicalizase. Războiul mondial fusese un cataclism, care prin pierderile umane, distrugerile materiale și impactul asupra modului de funcționare a economiei și societății generase imense suferințe. Pe mulți dintre cei mobilizați pe front, aflați în permanent pericol de a-și pierde viața sau de a fi mutilați, războiul i-a determinat să devină mai exigenți, să-și exprime revendicările și să se organizeze pentru realizarea cerințelor lor. În unele state (Rusia, Germania, Austro-Ungaria) această radicalizare a soldaților a condus la revoluții, în altele (cum a fost și România) a putut să fie zăgăzuită spre forme de luptă politică legală. Cerințele de democratizare și de schimbare ale soldaților întorși de pe front au fost însă un element major al dinamicii politice din anii 1918-1920 în multe țări, inclusiv în România.

În aceste condiții, era firesc ca și câmpul politic să cunoască prefaceri majore. Vechiul Regat fusese în 1914 o monarhie constituțională în care funcționau 5 partide politice. Dintre acestea, la putere alternaseră doar două, Partidul Național Liberal (PNL) și Partidul Conservator (PC). În 1908 o dizidență condusă de Take Ionescu formase Partidul Conservator-Democrat (PCD), care și participase la guvernare în 1912-1914 și 1916-1918, în 1910 fusese înființat Partidul Naționalist Democrat (PND) și de asemenea reapăruse pe scena politică social-democrația prin Partidul Social-Democrat (PSD). În timpul și mai ales la finele Primului Război Mondial au apărut noi partide, dintre care cele mai importante au fost Liga Poporului (LPop), în aprilie 1918, și Partidul Țărănesc (PȚ). În decembrie 1918. Alte

⁸ *Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente*, ediție alcătuită de Ioan Crăciun, text îngrijit de Rodica Pandelescu Peligrad, argument de Andrei Florin Sora (București: Ars Docendi, 2018), 28.

⁹ O prezentare succintă a revizuirii în: Eleodor Focșeanu, *Istoria constituțională a României, 1859-1991* (București: Humanitas, 1992), 51-54.

partide au cunoscut mari frământări și reorganizări. Conservatorii se aflau în criză, pe de o parte din cauza propriilor diviziuni, și pe de altă parte din cauza transformărilor economico-sociale care le amenințau bazele puterii; în acest context, unii au aderat la LPop, alții au rămas fideli lui Alexandru Marghiloman în PCP, iar alții s-au coagulat în jurul lui Take Ionescu. Deosebit de mari au fost și frământările din zona socialistă, pe de o parte datorită impactului revoluției din Rusia, care a făcut ca și unii dintre socialiștii români să se orienteze în direcția unei revoluții comuniste, și pe de altă parte deoarece socialiștii au fost prima forță politică ce a coagulat componentele sale din diversele provincii reunite în 1918, ceea ce a condus la consolidarea componentei reformiste, mai apropiate de social-democrația central-europeană decât de comuniști. Se adăugau partidele din Basarabia, Bucovina și Transilvania. Și în aceste provincii situația politică era dinamică, pe lângă partidele care conduseseră lupta națională în 1918 apărând rapid noi coagulări politice, precum și organizații politice ale unora dintre minoritățile naționale. Pe ansamblul României Mari, în anii 1918-1919 a avut loc o diversificare majoră a câmpului politic, în cadrul căreia majoritatea forțelor politice nu fuseseră încă validate de electorat.

Situația era complicată de riscul contagiunii revoluționare, agravată de lipsurile economice și de tensiunile sociale. În decembrie 1918 și apoi în 1919 au avut loc în București, dar și în alte orașe, greve și manifestări, inclusiv cu victime de partea manifestanților, iar populația era în continuare lipsită de cele necesare unui trai decent. În multe locuri, țăranii au manifestat tendința de a se împroprietări singuri, iar capacitatea statului de a-i opri a fost foarte inegală, deși guvernul liberal a menținut în sate efective sporite de jandarmi, nemulțumind pe săteni. În Basarabia și în Bucovina situația era complicată de vecinătatea cu Ucraina și Rusia aflată în plin război civil, dar tentată să „exporte” revoluția bolșevică și care nu recunoscuse apartenența Basarabiei la România. Nu au lipsit revoltele (de exemplu „revolta de la Hotin” din ianuarie 1919), la care autoritățile române au răspuns printr-o represiune fără prea multe discriminări între cei care luptaseră împotriva armatei și cei care fuseseră doar prinși la mijloc în acest conflict, precum și prin menținerea stării de asediu. Aceasta nu a împiedicat ca incidentele armate să se repete, iar tensiunile au rămas ridicate de-a lungul celei mai mari părți a anului 1919. În martie 1919 riscurile de contagiune revoluționară au fost agravate de instaurarea Republicii Sfaturilor în Ungaria, ca și de planurile lui Béla Kun de a realiza o joncțiune între forțele comuniste din Ungaria și cele din Rusia, ceea ce presupunea invadarea României. Complicațiile războiului civil din Rusia și ale confruntărilor dintre forțele naționaliste și comunistii din Ucraina au împiedicat o acțiune masivă a Armatei Roșii împotriva României, iar forțele ungare s-au dovedit insuficiente pentru a cuceri Transilvania. După lupte care au început în aprilie 1919, contraofensiva armatei române a condus la trecerea Tisei la 30 iulie și la ocuparea Budapestei (4 august 1919). Dacă prăbușirea Republicii Sfaturilor a pus capăt tentativei de a transforma Ungaria într-un focar al revoluției comuniste în Europa central-răsăriteană, lipsurile economice amplificate de scăderea dramatică a producției agricole în 1919 au generat în continuare tensiunile, astfel încât nu se poate spune că situația socială din România se calmase în toamna anului 1919.

În plus, din noiembrie 1918 România nu mai avea Parlament. Parlamentul ales în timpul guvernului Marghiloman în baza votului cenșitar, deși Constituția amendată în 1917 instituise votul universal și egal, fusese dizolvat în noiembrie 1918, când România s-a alăturat din nou Antantei. Din punct de vedere constituțional, guvernarea fără Parlament era doar o situație provizorie, o excepție. De aceea, în același decret lege prin care era dizolvat Parlamentul, era anunțată organizarea de alegeri în Vechiul Regat și Basarabia în zilele de 3-5/16-18 ianuarie 1919 (pentru Camera

Deputaților) și „începând cu” 9/22 ianuarie 1919 pentru Senat¹⁰, deschiderea noului Parlament urmând să se realizeze, în mod simbolic, în ziua de 24 ianuarie 1919. Un alt decret, publicat în aceeași zi declara „inexistente și lipsite de putere legală” toate lucrările efectuate de Adunările dizolvate¹¹. Legea electorală pentru Vechiul Regat și Basarabia a fost promulgată foarte repede, la 16/29 noiembrie 1918¹², în lunile următoare fiind modificată succesiv. Având în vedere declarațiile de Unire ale Bucovinei și Transilvaniei și crearea României Mari – încă cu granițe nedefinite – alegerile programate în ianuarie 1919 nu mai aveau sens. Ar fi trebuit organizate alegeri cât mai repede în toate provinciile României, în același timp – semnele al unității și legitimității în plan intern și internațional a noului edificiu statal și a noii guvernări. Cetățenii României erau chemați să consacre prin vot universal un Parlament/Adunare Constituantă cu sarcini și misiuni numeroase. Stabilirea unei date și adoptarea reglementărilor necesare bunei desfășurări a alegerilor la nivelul României reunite s-au dovedit însă mai complicate decât se anticipase, iar evenimentele anului 1919 au determinat și ele amânarea în mai multe rânduri a alegerilor. I.G. Duca explică astfel situația:

„Când ne-am reîntors de la Iași voiam să facem alegerile cât mai curând, dar ne-am dat repede seama că era cu neputință. Într’adevăr, cu Ardealul neocupat în întregime, cu hărțuierile trupelor lui Bela Khun în jurul Tisei, cu prelungirea ocupației sârbești în Banat și a ocupației aliate în Quadrilater, nu se puteau face alegerile. După mai multe amânări în cursul primăverii, am căzut de acord să le ținem în toamnă.”¹³

În contextul Europei care ieșea din război, România nu era o excepție. În statele beligerante războiul condusese la amânarea alegerilor, astfel încât multe parlamente depășiseră durata normală a mandatelor și erau discutabile ca legitimitate politică; încă și mai presantă, dar și complicată, era situația în statele nou constituite în 1918, care aveau și ele nevoie de alegeri pentru a-și constitui primele parlamente. În plus, aproape în toate țările se cerea insistent lărgirea dreptului de vot, fie pentru înlocuirea votului cenșitar cu votul universal masculin, fie pentru a acorda drept de vot și femeilor. Dacă avem în vedere și contestarea elitelor politice existente de către mulți dintre veteranii întorși din tranșee, revoluțiile izbucnite în unele țări și conflictele sociale acutizate cam peste tot, putem înțelege că guvernării erau într-o mare dilemă dacă să organizeze rapid alegeri sau să amâne în speranța că situația politică se va calma și că vor putea să-și păstreze puterea. În Regatul Unit alegerile au fost anunțate la câteva zile după semnarea armistițiului la 11 noiembrie 1918 de către Germania, desfășurându-se în data de 14 decembrie 1918. Conform noii legislații electorale puteau vota bărbații în vârstă de minimum 21 de ani și femeile care aveau cel puțin 30 de ani, iar votul cenșitar a fost desființat. Coaliția guvernamentală condusă de către Lloyd George, grupând o parte a liberalilor și pe conservatori, a câștigat. Alegeri rapide au avut loc și în Germania (ianuarie 1919) și Austria (februarie 1919). În Bulgaria alegerile au avut loc în august 1919, și au consfințit victoria agrarienilor urmați de socialiști, iar în Belgia, Franța și Italia alegerile s-au desfășurat abia în noiembrie 1919. Dintre statele noi, primul care a organizat alegeri a fost Polonia (ianuarie 1919), în timp ce în Ungaria alegerile au avut loc în ianuarie 1920, în Cehoslovacia în aprilie 1920, în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor în noiembrie 1920, iar în Albania primele alegeri parlamentare s-au desfășurat abia în 1921¹⁴.

10 DL 3.272/1918, *Monitorul Oficial* (în continuare: *MOF*), 183, 6/19.11.1918, 3.201-3.202.

11 DL 3.273/1918, *MOF*, 183, 6/19.11.1918, 3.202.

12 DL 3.402/1918, *MOF*, 191, 16/29.11.1918, 3.357-3.365.

13 I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III (München: Jon Dumitru-Verlag, 1982), 188.

14 Pentru informațiile din acest paragraf am folosit: Andrew McLaren Carstairs, *A short history*

România nu a fost deci singulară la nivel european prin amânarea alegerilor anunțate inițial pentru ianuarie 1919. De-a lungul anului 1919 s-au anunțat succesiv noi date pentru alegeri, mai întâi în martie 1919, apoi amânate pentru mai, apoi pentru iulie, apoi pentru septembrie, apoi pentru începutul lui octombrie. După cum am arătat mai sus, motivele amânărilor au fost diverse, de la absența primului-ministru Ion I.C. Brătianu, care participa la Conferința de Pace de la Paris, până la desfășurarea războiului cu Ungaria. Criza survenită în relațiile României cu Antanta în chestiunea statuării internaționale a garanțiilor pentru drepturile minorităților a determinat însă precipitarea evenimentelor. Brătianu semnase tratatul cu Germania (la 28 iunie 1919), dar nu a acceptat termenii impuși de Marile Puteri României în proiectul de tratat de pace cu Austria, ceea ce a dus, câteva zile mai târziu, la demisia sa și a celorlalți miniștri. Un nou guvern, avându-l în frunte pe generalul Arthur Văitoianu, s-a constituit relativ greu, pe fondul unei puternice crize politice, de abia la 27 septembrie 1919, preluând misiunea dificilă de organizare a alegerilor. Generalul Văitoianu nu și-a asumat însă și semnarea tratatului de pace cu Austria, apreciind că guvernul său era „nepolitic” și că mandatul său era limitat la buna organizare a alegerilor¹⁵, pe care le-a anunțat apoi pentru zilele de 2-4 noiembrie 1919 pentru Adunarea Deputaților și 7-9 noiembrie pentru Senat.

Amânările succesive a alegerilor au făcut ca situația politică să fie foarte diferită în zilele desfășurării acestora față de momentul primei lor anunțări. Partidele politice au folosit într-un mod divers timpul suplimentar oferit de amânarea alegerilor. În mod evident, răgazul suplimentar a contat cel mai mult pentru partidele recent întemeiate.

Dintre noile formațiuni politice din Vechiul Regat, șansele cele mai mari de a se impune părea să le aibă LPop, constituită în aprilie 1918, la Iași. Liderul acesteia, spre care se îndreptau speranțele într-un viitor mai bun ale multor români, mai ales țărani, era generalul Alexandru Averescu¹⁶, iar una dintre temele principale, pe lângă evidențierea grijii pentru soldați a generalului victorios la Mărăști, erau „răspunderile” pentru lipsa de pregătire a României în 1916, pentru care erau acuzați guvernul Brătianu și liberalii în general. Conștienți de popularitatea generalului și deci de potențialul său capital electoral¹⁷, în jurul lui s-au grupat oameni politici experimentați – Matei Cantacuzino, Constantin Garoflid, Constantin Argetoianu, Grigore Trancu-Iași (fost deputat PNL, dar și fondator al Partidului Muncii), alți intelectuali – Petre P. Negulescu –, cât și militari (Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul etc.)¹⁸. Totodată, Averescu a început să colaboreze și cu oameni politici din noile provincii: Iancu Flondor (liderul Partidului Național al Unirii din Bucovina), Teodor Mihali din Transilvania (probabil neîmpăcat cu gândul că nu fusese inclus ca membru al Consiliului Dirigent), ulterior și cu alții. Dincolo de aceste coagulări personale, sub impulsul și coordonarea lui Constantin Argetoianu, LPop s-a organizat intens în cea mai mare parte a Vechiului Regat, reușind să aibă organizații în majoritatea județelor. Totuși, această organizare nu a fost lipsită de sincope și confuzii, pilduitoare fiind convingerea timp de mai multe luni a lui Argetoianu că Ion Mihalache

---

of electoral systems in Western Europe (Londra: George Allen & Unwin, 1980), 128, 164-165, 178; Daniele Caramani, *Elections in Western Europe since 1815. Electoral Results by Constituencies* (New York-Basingstoke-Oxford: Macmillan, 2000), 53-65, 977-978.

¹⁵ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)* (București: Editura Paideia, 1999), 115.

¹⁶ Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda* (București: Editura Militară 2005), 252-302.

¹⁷ În acest sens, vezi Sorin Radu, „Mitul eroului salvator – cazul generalului Alexandru Averescu”, *Apulum – Acta Musei Apulensis*, XXXV (1998), 551-553.

¹⁸ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)* (București: Editura Enciclopedică, 2003), 226.

este liderul LPop în județul Muscel¹⁹. Mai grav era însă faptul că LPop, ca și celelalte partide din Vechiul Regat, a neglijat să-și extindă organizațiile în provinciile care se alăturaseră statului român în 1918, preferând să negocieze cu partidele și/sau personalitățile dominante în aceste provincii. Pe ansamblu, LPop era însă un partid de lider, cu un grup destul de compozit de fruntași la nivel național și județean și cu o organizare ce pătrundea destul de aproximativ până la alegătorii obișnuiți. Deși spera să capitalizeze electoral popularitatea lui Averescu printre soldații demobilizați întorși la satele lor, LPop era percepută în cercurile elitelor urbane ca mult mai puternică decât s-a dovedit în termeni reali. Această percepție era accentuată de buna colaborare a lui Averescu cu Take Ionescu, politician talentat, dar care a petrecut o mare parte a anilor 1918 și 1919 la Paris și a neglijat organizarea în teritoriu a partidului său (PCD).

PȚ s-a constituit oficial abia în decembrie 1918, deși ideea unui partid țărănesc în România era una mai veche, învățătorul Constantin Dobrescu-Argeș înființând în 1895 „Partida Tărănească”, care însă nu a avut succesul scontat și s-a desființat câțiva ani mai târziu. În primăvara anului 1918 învățătorul Ion Mihalache, președintele Asociației Generale a Corpului Didactic Primar, a ajuns la concluzia că trebuie întemeiat un partid țărănesc care să funcționeze la nivelul întregii țări²⁰ și lui i s-au alăturat mulți preoți și învățători care participaseră la război și erau demobilizați după pacea de la Buftea-București. Partidul propriu-zis a fost înființat printr-o adunare desfășurată la București la 5/18 decembrie 1918. În februarie 1919, PȚ a absorbit Partidul Muncii, înființat în 1917 la Iași. Țărăniștii își propuneau să fie un „partid de clasă” care să reprezinte politic interesele țărănimii și să aplice o reformă agrară radicală, să extindă autonomia locală printr-o reformă administrativă, să realizeze o reformă fiscală, să înlocuiască jandarmeria rurală cu o poliție sătească etc. Totodată, PȚ își propunea să apere țărănimea de bolșevism, cât și să nu devină o „zestre guvernamentală”²¹. Țărăniștii s-au organizat temeinic în vederea alegerilor parlamentare, fiind probabil partidul care a profitat cel mai mult de amânarea alegerilor. Mijloace semnificative de diseminare a programului și idealurilor țărăniste erau ziarul *Țara Nouă*, consfăturile/congresele de la nivel național și județean și mai ales discuțiile cu alegătorii din sate. Per total, PȚ a reușit să creeze multe rețele politice la nivel local, care s-au dovedit eficiente în 1919 și chiar și ulterior²², deși inițial nu erau vizibile pentru orășeni și au fost subestimate de vechile elite politice. Totuși, PȚ nu a avut capacitatea și resursele pentru a întemeia organizații în toate județele, ceea ce explică faptul că a depus liste doar în 18 județe pentru Adunarea Deputaților – incluzând aici și lista „Independent” din județul Olt, în frunte cu Milan Berbecaru – și, respectiv, 16 pentru Senat. Eforturile de la sfârșitul anului 1918 și din cursul anului 1919 de a stabili o alianță sau un cartel electoral

---

19 Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI: *Partea a VI-a (1919-1922)*, ediție și prefață de Stelian Neagoe (București: Editura Machiavelli, 1996), 64-65.

20 Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)* (București: Editura Litera, 1975), 14.

21 Principalele documente programatice ale PȚ, precum și mai multe articole de presă relevante, au fost reeditate în *Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte*. Realizată de Vasile Niculae (anii 1882-1914), Ion Ilincioiu (anii 1918-1938), Stelian Neagoe (anii 1944-1947). A colaborat la alcătuirea volumului Damian Hurezeanu. Studiu introductiv și notă asupra ediției de Ion Ilincioiu (București: Editura Noua Alternativă, 1994).

22 Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor naționale, țărănist și național țărănist*, ediția a II-a, îngrijire, note, postfață Victor Frunză (București: Editura Victor Frunză, 2000), 220-221; Bogdan Murgescu, „The social fabric of agrarian political success in early 20th century East-Central Europe. A structured comparison of Stjepan Radić, Antonin Švehla, Alexander Stamboliski and Ion Mihalache”, în Helga Schultz, Angela Harre (coord.), *Bauerngesellschaften auf dem Weg in die Moderne. Agrarismus in Ostmitteleuropa* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010), 127-129.

cu LPop au eșuat din cauza pretenției acesteia ca PȚ să se integreze subaltern în formațiunea condusă de Alexandru Averescu, în timp ce Ion Mihalache era dispus doar la o colaborare de pe poziții de egalitate²³. A existat o apropiere mai mare între PȚ și PND, facilitată de respectul multor învățători și preoți țărăniști pentru Nicolae Iorga, dar în afară de câteva situații unde PȚ a evitat să concureze PND și unii lideri țărăniști s-au regăsit pe listele conduse de Nicolae Iorga sau de adepții săi²⁴, înainte de alegerile din noiembrie 1919 nu a existat un acord oficial de colaborare între cele două partide. Conform lui Aurel Galea, nemulțumirile țăranilor din Transilvania față de Consiliul Dirigent, în ceea ce privește amânarea reformei agrare au avut ca rezultat unele încercări de a crea și aici o organizație politică a țăranimii, în septembrie 1919 înființându-se Partidul Țărănesc, care avea și o revistă Țărănimea, ce apărea la Sibiu²⁵.

Dintre partidele tradiționale din Vechiul Regat, cel care s-a pregătit cel mai mult în vederea alegerilor a fost PNL. Favorizat de faptul că a fost la guvernare în cea mai mare parte a anilor de război și apoi din nou din noiembrie 1918 până în septembrie 1919, și a controlat indirect administrația și în timpul guvernelor de tranziție care au avut în frunte pe generalii Constantin Coandă și Arthur Văitoianu, PNL spera să profite de prestigiul acumulat prin victoria finală, prin Marea Unire și prin reformele inițiate, să profite de declinul conservatorilor și să devină durabil partid hegemonic în Vechiul Regat. Liberalii și-au înnoit programul politic, în unele județe au schimbat și echipa de conducere și în general s-au pregătit temeinic pentru scrutinul care urma să se desfășoare pe baza votului universal masculin. Ei aveau însă și serioase probleme, dintre care cele mai grave erau faptul că, aflându-se la guvernare, erau făcuți responsabili de toate lipsurile și neajunsurile, nu puține, ale societății românești din anii 1918-1919. Această eroziune politică inevitabilă era amplificată de tematizarea „răspunderilor” lansată de generalul Averescu, dar preluată și de mulți alți oameni politici și formatori de opinie anti-liberali, care au atacat sistematic pe principalii lideri liberali, îndeosebi pe Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu sau Alexandru Constantinescu (zis Porcul). Dincolo de tentativa rău executată și finalmente eșuată a guvernului Marghiloman de a pune sub acuzare pe membrii guvernului Brătianu din anii 1914-1918²⁶, au fost numeroase campanii de presă care conțineau acuzații mai mult sau mai puțin voalate împotriva liberalilor: corupție²⁷, îmbogățire în timpul războiului, ipocrizie, distrugerea României. La toate acestea s-au adăug și dizidențele, soldate unele prin înființarea de noi partide (cum a fost Partidul Muncii întemeiat în mai 1917, care milita pentru realizarea cât mai rapidă a reformei electorale și agrare), altele prin depunerea candidaturii în alegeri de către liste de liberali dizidenți, care au reușit să și câștige mandate în județele Buzău, Constanța, Dolj, Tutova și Vlașca, sau au contribuit la înfrângerea comună, cum a fost la Dorohoi²⁸. Un alt element important a fost acela că în 1919 PNL a rămas limitat la Vechiul Regat, preferând să cultive relațiile cu partidele naționale

23 Argetoianu, *Memorii*, vol. VI, 64-66.

24 A se vedea capitolele în volum despre județele Covurlui, Dorohoi și Prahova. Situații similare par să fi fost și în județele Botoșani, Fălciu, Neamț, Putna și Suceava.

25 Aurel Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria (2 decembrie 1918–10 aprilie 1920)* (Târgu Mureș: Editura Tipomur, 1996), 317.

26 Dorin Stănescu, „Procesul Guvernului Brătianu din vara anului 1918”, *Historia*, 199 (iulie 2018), 40-55.

27 De altfel, corupția a fost o temă des întâlnită în timpul campaniei electorale din 1919, reflectată și în caricaturi. A se vedea: Domnica Gorovei, „Les pratiques de corruption dans la caricature électorale. Le scrutin de 1919 en Roumanie”, în Silvia Marton, Frédéric Monier, Olivier Dard (coord.), *Moralité du pouvoir et corruption en France et en Roumanie, XVIIIe-XXe siècle* (Paris: Presses universitaires de Paris-Sorbonne, 2017), 151-175.

28 A se vedea capitolul din acest volum despre alegerile din județul Dorohoi.

românești care dominau noile provincii, în primul rând cu Partidul Național Român (PNR)²⁹, cu care sperau să poată colabora și după alegerile parlamentare.

Comparativ cu PNL, conservatorii se aflau într-o situație politică mult mai dificilă. Partidul se scindase în 1908, și apoi din nou în perioada neutralității. Neutralismul inițial, urmat de colaborarea cu Puterile Centrale în timpul guvernului condus de Alexandru Marghiloman (aprilie-noiembrie 1918), era o sursă de acuzații care au devenit un handicap politic, mult amplificat de impactul expropriierilor și de trecerea la votul universal. Alexandru Marghiloman a încercat să înnoiască partidul, care în decembrie 1918 și-a schimbat numele în Partidul Conservator Progresist (PCP) și a adoptat un nou program care încerca să țină cont de inevitabilitatea reformelor și să articuleze opțiuni conservatoare de realizare a acestora, cum ar fi de exemplu instituirea votului plural prin care fiecare bărbat urma să beneficieze de câte un vot suplimentar pentru fiecare copil³⁰. Încercările de a realiza revitalizarea și adaptarea partidului și la nivel județean au avut însă rezultate modeste, unii fruntași conservatori părăsind PCP în favoarea altor forțe politice, mai alea a LPop, iar cei rămași au fost destul de slab motivați în campania electorală. După ce s-a iluzionat că poate profita de boicotarea alegerilor de către LPop și PCD, Alexandru Marghiloman relatează că adepții săi „recunosc marea greșală ce au făcut, nevoind să lucreze”³¹.

PCD, înființat în 1908 de adepții lui Take Ionescu și devenit în octombrie 1916 Partidul Conservator-Naționalist (prin fuziunea cu gruparea conservatoare unionistă constituită de Nicolae Filipescu), și-a schimbat încă o dată denumirea în octombrie 1919, devenind Partidul Democrat³² și adoptând un nou program. În ceea ce privește capacitatea structurilor de la nivel județean, partidul lui Take Ionescu era relativ slab, ceea ce însemna că nu avea cum să câștige singur un număr semnificativ de mandate. De aceea, PCD s-a orientat spre colaborarea cu gruparea politică a lui Alexandru Averescu, bazându-se și pe relațiile personale foarte bune dintre Take Ionescu și general, fără ca totuși să se topească în LPop. De altfel, în interiorul PCD existau disensiuni în ceea ce privea o eventuală fuziune cu LPop, împotriva acesteia fiind mai ales membrii proveniți din fosta grupare Filipescu³³.

PND³⁴, înființat în 1910, beneficia de vizibilitate grație celor doi lideri fondatori: Nicolae Iorga și Alexandru C. Cuza. Deși A.C. Cuza participase și la înființarea LPop, iar între acesta și N. Iorga existau numeroase diferende, ruptura încă nu se produsese. *Neamul Românesc* era o tribună importantă, unde Nicolae Iorga publica articole nume de număr, iar A.C. Cuza beneficia de popularitate în special în nordul Moldovei, unde pozițiile sale antisemite câștigaseră adepți. Dincolo însă de aceste atuuri, PND nu dispunea de suficiente resurse materiale și umane pentru a se organiza temeinic la nivel național, și a avut o prezență politică semnificativă doar în unele județe din Vechiul Regat.

Partidul Țărănesc din Basarabia (PȚ-Bas), înființat în august 1918, grupa numeroși lideri politici basarabeni, care contribuiseră la unirea cu România, și beneficia de sprijinul miniștrilor secretari de stat pentru Basarabia din diversele guverne

29 Duca, *Amintiri*, vol. III, 187-188.

30 Scurtu, Buzatu, *Istoria românilor*, 116.

31 Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897-1924*, vol. IV (București: Ed. Institutului de Arte Grafice „Eminescu”, 1927), 409.

32 Deoarece atât cei mai mulți dintre contemporani, cât și cercetătorii de mai târziu, au continuat să folosească denumirea inițială, am ales și noi să utilizăm abrevierea PCD pentru întregul volum.

33 Ion Bulei, *Conservatori și conservatorism în România* (București: Editura Enciclopedică 2000), 639.

34 Mihai Oprețescu, *Partidul Naționalist Democrat condus de Nicolae Iorga* (București: Fed Print S.A., 2000).

succesive ale României, Daniel Ciugureanu și Ion Incuț. Programul partidului, care avea ca președinte pe Pantelimon Halippa, era axat pe împărțirea tuturor moșiilor și pe îmbunătățirea situației economice și sociale a țăranilor; el cuprindea și alte prevederi de stânga în folosul muncitorilor industriali, precum și naționalizarea unor resurse naturale. Cu toate că PȚ-Bas părea o formațiune unită, în 1919 au început să fie vizibile unele disensiuni și divergențe. Cea mai importantă a fost desprinderea unei grupări conduse de Sergiu Niță, care în unele județe a depus pentru alegerile din noiembrie 1919 liste de candidați independenți în competiție cu listele PȚ-Bas și a câștigat 7 mandate de deputat, aderând ulterior la LPop.

În Bucovina, cei doi actori principali ai Unirii Bucovinei, care au fost rapid coopțați ca miniștri secretari de stat în guvernul României – Iancu Flondor și Ion Nistor – au intrat în conflict cu privire la gradul de autonomie locală al acestei provincii și relația pe termen lung cu autoritățile centrale de la București. Iancu Flondor era în favoarea unei largi autonomii provinciale și a unei unificări graduale. În schimb, Ion Nistor susținea o integrare cât mai grabnică și implicit subordonarea autorităților locale în raport cu Bucureștiul, după modelul centralist din Vechiul Regat și nu cel al autonomiei provinciale cu care fuseseră obișnuiți până atunci bucovinenii. Această divergență era însoțită de afinități diferite în relațiile cu oamenii politici din Vechiul Regat, Ion Nistor fiind mai apropiat de liberali, în timp ce Iancu Flondor găsea mai multe elemente comune în relația cu conservatorii. În aprilie 1919, în semn de protest față de faptul că guvernul de la București nu a ținut cont de solicitările sale, Iancu Flondor a demisionat din funcția de ministru delegat pentru Bucovina la Cernăuți, ceea ce i-a permis lui Ion Nistor și grupării sale să preia și administrația provincială și să organizeze temeinic un partid politic: Partidul Democrat al Unirii (PDU). Deși Flondor a încercat să se opună hegemoniei lui Nistor și să constituie o alternativă politică la PDU, capacitatea sa și a susținătorilor săi de a se organiza la nivel local a fost modestă. În aceste condiții, gruparea lui Flondor s-a apropiat de LPop și PCD și a decis să boicoteze alegerile, ceea ce a lăsat câmpul politic liber în folosul PDU.

În Transilvania principala formațiune politică era PNR, care acumulasese capital politic conducând lupta pentru emancipare națională și domina Consiliul Dirigent și Marele Sfat Național. Mulți dintre fruntașii PNR aveau experiență politică, participând anterior la alegerile din Ungaria, dar și un nivel de educație ridicat (studii universitare – în special Drept). Cu ocazia întrunirii la Sibiu, în vara anului 1919, a Marelui Sfat Național, așa cum se decisese la Alba Iulia, a avut loc și un congres al PNR, alegându-se o comisie centrală electorală, care a primit ca misiuni nu doar întocmirea listei candidaților oficiali, ci și reorganizarea partidului³⁵. La nivel local au existat numeroase nemulțumiri privind neinclusiunea unora sau includerea altora pe lista candidaților oficiali. Din această cauză, în unele circumscripții au candidat și independenți, dintre care unii au continuat să fie recunoscuți de PNR deși concureau împotriva candidaților oficiali ai partidului. În alte circumscripții, nesupunerea față de deciziile și opțiunile conducerii centrale a PNR a condus la excluderi, și inevitabil la apariția unor dizidențe. O situație aparte a existat în Banat, unde autoritatea Consiliului Dirigent s-a instaurat abia în august 1919 și unde s-a constituit Uniunea Națională condusă de Avram Imbroane. Dincolo însă de asemenea situații, PNR a rămas hegemonic pe ansamblul Transilvaniei și și-a consolidat puterea asupra administrației după retragerea din Consiliul Dirigent a socialiștilor în august 1919.

Situația socialiștilor era cu totul specială. Partide social-democrate funcționaseră și în Vechiul Regat, și în Bucovina și în teritoriile românești care înainte de 1918 ținuseră de regatul Ungariei; în noiembrie 1918 social-democrații din Vechiul Regat s-au reorganizat în Partidul Socialist (PS), iar social-democrații

35 „Ultima oră internă. Candidații oficiali ai partidului național român”, *Patria*, 190, 14.10.1919, 2.

transilvăneni s-au desprins din Partidul Social-Democrat din Ungaria și s-au alăturat PNR în conducerea mișcării naționale, făcând parte din Comitetul Național Român Central și apoi din Marele Sfat Național și Consiliul Dirigent (până în august 1919)³⁶. În România, ca și în alte țări, războiul mondial, lipsurile economice și influența revoluției ruse au condus la o radicalizare a mișcării socialiste, chiar dacă mulți dintre socialiști continuau să prefere lupta pentru reforme în raport cu ideea unei revoluții violente. Mișcările revendicative ale muncitorilor au prilejuit numeroase greve și demonstrații publice. Totodată, socialiștii din diversele provincii au stabilit contacte mai strânse și au hotărât să acționeze împreună. Astfel, Programul electoral adoptat în mai 1919 la Congresul general al Partidului Socialist din Vechiul Regat a fost înșușit și de către socialiștii din Bucovina și Transilvania³⁷. Socialiștii au fost primul partid care s-a unificat la nivelul întregii României unite, în cadrul unui Congres extraordinar desfășurat la București în zilele de 13 și 14 octombrie 1919, unde au fost prezenți delegați din Vechiul Regat, Bucovina și Transilvania, care reprezentau 148.500 de membri din „România Veche”, Ardeal și Bucovina³⁸. Poziția socialiștilor în chestiunea alegerilor a fost contradictorie. Socialiștii ceruseră, încă de la finele secolului al XIX-lea, extinderea dreptului de vot atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Deși succesele socialiste de la alegerile din alte țări ar fi trebuit să-i încurajeze să participe la alegeri, refuzul celorlalte partide de a accepta dreptul de vot pentru femei și experiențele directe proaste cu măsurile represive ale autorităților facilitate de menținerea stării de asediu au făcut ca socialiștii să fie convinși că alegerile nu pot fi libere și echitabile. În consecință, Partidul Socialist a decis să nu participe la primele alegeri organizate pe baza „votului obștesc”³⁹. Totuși, datorită faptului că buletinele de vot fuseseră publicate, cu tot boicotul organizat și instrumentalizat de către socialiști, aceștia au primit 273.303 voturi⁴⁰ la Adunarea Deputaților și, nedepunând nicio listă, 0 voturi la Senat.

Decizia socialiștilor de a boicota primele alegeri parlamentare din România reunită nu a fost singulară. Și alte partide au exprimat neîncredere în capacitatea și voința guvernului Văitoianu de a organiza alegerile într-un mod echitabil pentru toți competitorii politici, deși formal nici primul-ministru, nici cei mai mulți dintre miniștri nu participau la competiția electorală și nu erau membri ai vreunui partid politic⁴¹. Contemporanii⁴², dar și istoricii apreciază că, în linii mari, în timpul guvernului Văitoianu, la nivelul autorităților centrale – în Vechiul Regat și într-o anumită măsură și în Basarabia – PNL a continuat să dețină indirect o putere însemnată,

36 Mihai Octavian Groza, „Mișcarea social-democrată transilvăneană în toamna și iarna anului 1918”, în Gabriela Șerban, Silviu Ferciug (coord.), *Supremum vale Nicolae Bocușan (1947-2016)* (Timișoara: Editura Nepsis, 2017), 44-61.

37 Scurtu, Buzatu, *Istoria românilor*, 118.

38 Ion Sion, „Alegerile generale de la 2-4 noiembrie”, *Calendarul Muncii*, 1920, 57.

39 Conform Statutului din 1919, pentru a candida la alegerile parlamentare era necesar de a fi membru al Partidului de cel puțin doi ani neîntreruși și era interzis de a candida pe alte liste, *Statutul Partidului Socialist din România. Regulament pentru funcționarea secțiunilor* (București: Editura Partidului Socialist, 1919), art. 45-46, 9.

40 N.T. Ionescu, „Statistica electorală. Alegerile parlamentare din Noiembrie 1919. Prima aplicațiune a votului obștesc în România”, în *Buletinul Statistic al României*, seria IV, vol. XV, nr. 3 (1920), tabel nr. 3, 18-19.

41 Membrii guvernului României în momentul alegerilor au fost: generalul Arthur Văitoianu, prim-ministru și ministru de Interne; Nicolae Mișu, ministru de Externe; Ion Angelescu, ministru de Finanțe; generalul Alexandru Lupescu, ministru de Instrucțiuni Publice; generalul Ion Rășcanu, ministru de Război; generalul Ștefan Mihail; ministru de Lucrări Publice; generalul Ioan Popescu, ministru de Industrie și Comerțului; generalul Ioan Popovici, ministru de Agricultură și Domeniilor, iar ca miniștri fără portofoliu: Ion Incuț și Daniel Ciugureanu pentru Basarabia; Ion Nistor pentru Bucovina; Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop pentru Transilvania.

42 Argetoianu, *Memorii*, vol. VI, 68.

deși nici I.I.C. Brătianu și nici prințul Barbu Știrbey nu fuseseră cei care îl propuseră Regelui pe generalul Arthur Văitoianu⁴³. Menținerea în funcție a majorității funcționarilor medii din administrația locală și centrală a ministerelor a contribuit la perpetuarea semnificativă a influenței liberale. Pe de altă parte, chiar dacă în majoritatea județelor din Vechiul Regat (și Basarabia) guvernul Văitoianu a schimbat prefectii, totuși cei numiți în fruntea administrației județene exercitau această demnitate prin delegație și nu erau oameni politici, ci mai ales magistrați sau militari activi. Multe dintre aceste numiri s-au făcut în ziua de 6 octombrie 1919. Numirea de prefecti delegați într-un număr atât de mare era o noutate pentru România, așa cum era de neconceput până atunci ca alegerile parlamentare să se desfășoare sub coordonarea și supravegherea unor prefecti (delegați) apolitici. Până atunci, în mod neoficial, dar cunoscut și acceptat de toți, misiunea principală a prefectului era aceea de a câștiga alegerile în favoarea partidului de la putere, acesta fiind de cele mai multe ori un membru important al clubului local (conservator sau liberal). De asemenea, o altă observație este aceea că prefectii delegați, civili, numiți de guvernul Văitoianu – consilieri la Curțile de Apel, (prim) președinți de Tribunal, procurori, judecători – nu aveau doar o pregătire juridică și experiență în acest domeniu sau o imagine de oameni corecți în societate, ci erau originari și/sau își desfășurau activitatea în județele pe care trebuiau să le administreze⁴⁴. Odată încheiată misiunea lor, își reocupau vechiul post și în caz de ilegalități sau nemulțumiri trebuiau să se aplece de criticile concetățenilor. Credem că numirea în calitate de prefecti delegați a unor magistrați și militari arată încă o dată faptul că generalul Văitoianu nu a dorit să influențeze alegerile parlamentare. Totuși, șeful guvernului și alți miniștri au întreținut relații cordiale cu lideri liberali. Unul dintre aceștia, I.G. Duca aprecia că generalul Văitoianu în „tot timpul cât a stat la guvern nu a ieșit din cuvântul lui Brătianu, așa se și explică de ce doi ani mai târziu, când acesta și-a constituit marele minister, s'a crezut dator să facă apel la dânsul să-i încredințeze un loc de frunte...”⁴⁵

Analizând lista membrilor guvernului Văitoianu observăm că titularii ministerelor erau, cu o singură excepție (Nicolae Mișu la Externe), militari (generalii) și nu și-au depus candidaturile. Pe de altă parte, toți miniștrii fără portofoliu – reprezentanții în guvern ai noilor teritorii românești – și-au depus candidatura într-unul sau mai multe județe. De altfel, la nivel regional, PNR era la putere în Transilvania, PDU în Bucovina, iar PȚ-Bas în stânga Prutului. Chiar dacă limitată, putem vorbi și de o anumită continuitate: unul dintre membrii guvernului Văitoianu avea să devină prim-ministru (Alexandru Vaida-Voevod), iar alți patru au rămas miniștri și în noul guvern (Ion Rășcanu, Ion Incuț, Ion Nistor, Ștefan Cicio-Pop).

Motivele de nemulțumire față de condițiile în care urmau să se desfășoare alegerile erau diverse, dar cele mai serioase erau menținerea stării de asediu și a cenzurii. Se adăuga o lipsă de încredere justificată prin experiențele anterioare de amestec al autorităților în campania electorală și chiar în stabilirea rezultatului alegerilor, care fusese practica dominantă în Vechiul Regat până în 1918 inclusiv. Un element suplimentar erau relațiile personale reci și lipsa de încredere reciprocă dintre generalii Văitoianu și Averescu⁴⁶. În aceste condiții, mai multe forțe politice au decis să boicoteze alegerile. LPop, PCD și gruparea lui Iancu Flondor din Bucovina au anunțat în comun această decizie, subliniind că noul Parlament va fi ilegal și că alegerile adevărate trebuiau organizate de alt guvern. Sub influența lui Averescu, discuții cu privire la o posibilă boicotare a alegerilor au avut loc și în conducerea

43 Pentru mai multe detalii, vezi: Duca, *Amintiri*, vol. III, 188-189.

44 Prefecții delegați au fost menținuți în funcție până la sfârșitul anului 1919.

45 Duca, *Amintiri*, vol. III, 189-190.

46 Vezi: Duca, *Amintiri*, vol. III, 190; Argetoianu, *Memorii*, vol. VI, 80-81. Mai mult, conform lui C. Argetoianu, generalul Averescu ar fi încercat să provoace demisia guvernului Văitoianu (Argetoianu, *Memorii*, vol. VI, 80).

PNR, dar Iuliu Maniu a respins categoric propunerea lui Octavian Goga ca PNR să boicoteze alegerile⁴⁷. În schimb, așa cum am menționat, socialiștii au decis să nu participe la alegeri și au promovat nu doar ideile de anulare a buletinelor de vot⁴⁸, ci și declanșarea de greve. Acestea au avut loc în timpul alegerilor în marile orașe din Vechiul Regat (București, Ploiești, Iași, Galați etc.).

În noua Românie, minoritățile reprezentau o parte considerabilă a populației și unele dintre ele erau semnificative și din punct de vedere economic sau al puterii politice anterioare. Unele minorități au participat la alegeri, iar PNR și PDU s-au străduit să le ofere posibilitatea de a-și trimite reprezentanții în Parlament. Astfel, germanii au decis să participe în alegeri în Transilvania, în Basarabia regăsim etnici germani pe diverse liste⁴⁹, iar în Bucovina, deși Consiliul Național German a luat decizia neparticipării în alegeri, un etnic german (Norbert Kipper) a candidat ca independent în orașul Cernăuți. Altele, mai ales ucrainenii și maghiarii, nu se împăcaseră cu apartenența la statul român și au boicotat alegerile. Deși există mai mulți parlamentari maghiari în primul legislativ al României Mari, comunitatea maghiară a adoptat în majoritate tactica pasivismului. Istoricul Szilárd Tóth consideră că personalitățile de marcă ale acestei etnii au fost adepții pasivismului, organizându-se politic doar după 1921, în schimb, aleșii din 1919 „n-au reprezentat interesele minorității maghiare, ci au fost simpli aventurieri politici. Cu tot respectul pentru ei, nu îi pot considera reprezentanții minorității maghiare din România”⁵⁰. Credem că această afirmație trebuie nuanțată, putând vorbi mai degrabă de așteptare, având în vedere războiul româno-maghiar din anul 1919 și faptul că unii lideri ai minorității maghiare mai sperau la modificări de graniță în favoarea Ungariei. Sub diferite forme – ca independenți sau pe listele unor partide politice – au mai participat la alegerile parlamentare și reprezentanți ai altor minorități etnice și confesionale: bulgari, polonezi, slovaci, ucraineni, evrei, musulmani etc.

Dincolo de problemele specifice ale minorităților naționale, problema interferenței autorităților în campania electorală și în determinarea rezultatului alegerilor era serioasă. În pofida faptului că administrația din Vechiul Regat a favorizat PNL, cea din Bucovina PDU și cea din Transilvania PNR, deși au existat unele probleme și ilegalități⁵¹, per total alegerile s-au desfășurat relativ liber, iar rezultatele au reflectat voința alegătorilor. Așa cum se poate observa în studiile de caz județene și cum au subliniat unii dintre contemporani⁵², prin comparație cu alegerile desfășurate înainte de 1914 (nu doar în Vechiul Regat, ci și în celelalte provincii) sau cu alegerile ulterioare din perioada interbelică, nu au existat incidente majore.

Mulți oameni politici au înțeles semnificația primelor alegeri parlamentare din România după Marea Unire. Pentru „noii” români, dar și pentru „vechii” români

---

47 Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. II, prefată, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1995), 10.

48 A se vedea studiile din volum privind județele Ilfov și Prahova.

49 A se vedea studiul din volum despre județul Cahul.

50 Szilárd Tóth, *Partidul Maghiar și problema minorității maghiare în Parlamentul României în perioada interbelică* (Cluj-Napoca: Argonaut, 2008), 21.

51 Așa cum se obișnuia și anterior în Vechiul Regat, unele dintre disfuncționalitățile și ilegalitățile din timpul alegerilor au fost discutate în ședințele Parlamentului. Astfel, în ședința din 12 decembrie 1919, avocatul țărănist D. Sârbescu a prezentat o serie de acuzații asupra funcționarilor și altor reprezentanți ai Statului din județul Buzău (un judecător – chiar președinte de secție, un preot, un revizor școlar), care ar fi încercat să influențeze votul din noiembrie 1919 (neprecizat, dar în favoarea PNL) prin: furt de buletine de vot; atac „cu pumnalul” împotriva unui candidat, organizarea unor „bande de bătăuși”. Dezbaterile Adunării Deputaților (în continuare *DAD*), 11, 14.12.1919, ședința din 12.12.1919, 97.

52 „Alegeri liniștite” (Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită, note, comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv de Valeriu Râpeanu (București: Editura Minerva, 1984), 394.

aceste alegeri trebuiau să arate calea corectă de dezvoltare, atât pentru ei ca indivizi, cât și pentru România. Într-o întâlnire (electorală) cu locuitorii din Alba Iulia, desfășurată în ziua de 10 octombrie 1919, Iuliu Maniu sintetiza aspirațiile unei națiuni:

„...Ziua aceasta este de-o importanță deosebită nu numai pentru că s'a întrunit adunarea electorală, cu scopul de-a hotări să trimită un reprezentant al ei în parlamentul din București; ci și prin faptul că este cel dintâi prilej când voința poporului se poate manifesta liberă și când toate aspirațiile și dorințele și gândurile poporului românesc pot fi tălmăcite cu cea mai deplină sinceritate...

...trebuie să lucrăm din toate puterile noastre ca unitatea națională să fie realizată nu numai în Concepțiunea politică și între hotarele geografice, dar și cu toate instituțiile de stat. Drept care, năzuința noastră va trebui să fie: Cât mai curând să înlăturăm cu totul particularismul provincial, atât din gândirea noastră cât și din întocmirile de stat, și din instituirile lui, Nu numai către frații noștri Aliați, cărora trebuie să le facem dovada celei mai deosebite recunoștințe și să ne silim a întreține cu ei și mai departe legături de prietenie și să-i facem a înțelege că dorința noastră e de a forma un stat, o cetate puternică, care va avea să fie în viitor depozitara libertății, a spiritului democrației, să-i convingem că nu voim altă orientare în politica externă de cât aceia pe cari o au și ei, deoarece interesele și țințele ei sunt identice. Să le arătăm că este chiar în interesul lor ca prin împlinirea integrală a tuturor operațiunilor noastre și prin păstrarea deplinei suveranități să fim puși în situația de a putea face această politică cu toată puterea pentru garantarea succesului ei.

România mare este întemeiată, de faptul acesta nu se mai poate nimeni îndoii; dar atâta nu este de ajuns. Pentru ca țara aceasta s'o facem fericită și puternică, trebui să lucrăm împreună, cu tot sufletul, fiind pe deplin lămuriți asupra problemelor mari pe care trebuie să le deslegăm.

În viața de stat internă a României-Mari avem de rezolvit două probleme: desăvârșirea națională și dreptate socială...

...Statul modern nu este o putere separată suprapusă cetățenilor săi; ci este însuș totalitatea cetățenilor și a voinței colective a acestora...⁵³

În contextul acestor așteptări, dar și al neîncrederii unora dintre actorii politici, guvernul Arthur Văitoianu a decis organizarea alegerilor parlamentare și a stabilit datele pentru acestea: 2-4 noiembrie pentru Adunarea Deputaților și 7-8 noiembrie pentru Senat.

Cadrul legislativ⁵⁴

Alegerile parlamentare din noiembrie 1919 sunt singulare nu doar prin prisma faptului că au fost primele consultări electorale de după momentul Unirii și s-au desfășurat la scara întregii României, ci și pentru că au consfințit aplicarea principiului votului universal masculin, ceea ce, deși excludea femeile, reprezenta

53 „Expozeul domnului Iuliu Maniu la Alba Iulia”, *Patria*, 191, 16.10.1919, 1.

54 Paginile de mai jos sunt extrase din volumul Bogdan Murgescu (coord.), Andrei Florin Sora (coord.) et. al., *România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 la „firul ierbii”* (Iași, Polirom, 2019) și republicate cu acordul Editurii Polirom. Autor: Andrei Florin Sora. Aceste pagini au fost realizate în cadrul proiectului UEFISCDI PN-III-P4-ID-PCE-2016-0390 *Schimbare și continuitate: administrația publică și corpurile funcționarilor publici din Transilvania înainte și după Primul Război Mondial (1910-1925)*.

un progres în comparație cu alegerile anterioare din Vechiul Regat, Basarabia sau Transilvania. O mare parte dintre cetățenii chemați la vot în noiembrie 1919 se aflau pentru prima oară în ipostaza exercitării dreptului de a candida sau chiar de a vota. A rezultat cel mai numeros Parlament din istoria României. Este de remarcat și faptul că primul Parlament al României Mari s-a constituit în urma unei legislații electorale distincte – pentru Transilvania, Bucovina, respectiv Vechiul Regat și Basarabia – care a stat și la baza organizării alegerilor din 1920⁵⁵ și 1922. Deosebirile legale vizau atât procesul electoral, cât și modul de atribuire a mandatelor de deputat și senator. Beneficiem de mai multe studii – redactate de istorici, sociologi, juriști – care prezintă, mai mult sau mai puțin detaliat, complicata legislație electorală în vigoare în 1919, consecințele acesteia în procesul electoral și rezultatele alegerilor⁵⁶.

Am amintit deja importanța acordată în toate statele ieșite din război (învingătoare sau învinse) organizării de alegeri parlamentare, în multe dintre acestea survenind schimbări substanțiale privind lărgirea dreptului de vot (renunțarea la cens drept condiție de a vota și a fi votat, vot universal masculin sau chiar acordarea și femeilor a acestui drept, scăderea pragului de vârstă minim pentru a avea dreptul de a alege sau de a fi ales). Cu excepția Bucovinei, unde votul universal masculin fusese introdus încă din 1907, în celelalte provincii venitul și/sau impozitul constituiau modalitatea principală de a avea dreptul de a vota și a fi ales. Deși limitate, existau anumite categorii profesionale care erau scutite de cens: în Vechiul Regat, profesiile liberale, corpul profesoral, preoții (votau în colegiul III), pensionarii Statului, ofițerii în retragere sau în Transilvania, intelectuali (profesori, învățători, preoți, titularii unei diplome universitare), cât și cei care beneficiau de așa-numitul „drept vechi”, drept de vot nobiliar⁵⁷. Dezideratul sufragiului universal era însă vechi, iar în 1917-1918 părea să nu mai fie atât de îndepărtat, mai ales odată cu modificările aduse Constituției române în iulie 1917, cu Declarația de Unire a Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie 1918 și cu Rezoluția adoptată la Marea Adunare de la Alba-Iulia, de la 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

În Vechiul Regat și în Basarabia, noul sistem electoral a fost stabilit prin Decretul lege (DL) 3.402 din 16/29 noiembrie 1918⁵⁸, adoptat în timpul guvernului Coandă, dar pornind de la un proiect al liberalului G.G. Mărzescu⁵⁹, după model belgian⁶⁰. Cu puțin timp înainte, Parlamentul de la Iași, constituit în timpul guvernului Marghiloman, fusese dizolvat, un decret lege decisese ca lucrările celor două Adunări să fie declarate „inexistente și lipsite de orice putere legală”⁶¹, iar un alt decret confirmase această situație și stipulase organizarea de alegeri

---

55 Legislația electorală din Vechiul Regat și Basarabia a suferit câteva modificări în timpul guvernului Averescu, prin DL 1.460/1920 (*MOF*, 3, 3.04.1920, 137-138).

56 Matei Dogan, *Analiză statistică a democrației parlamentare din România* (București: Editura Partidului Social Democrat) 1946, 14-20; Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice, 1919-1932*. Studiu comparativ al rezultatelor oficiale ale alegerilor pentru Camera Deputaților din anii 1919-1932 (Sibiu: Editura și tiparul Krafft & Drotleff, f.a.), 6-8; Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, (Iași: Institutul European, 2005), 153-177; Cornel Micu, „Centru și periferie în procesele electorale românești. Studiu de caz Brăila, 1919-1922”, în Florin Müller (coord.) *Elite parlamentare și dinamică electorală în România 1919-1937*, București: Editura Universității din București, 2009, 33-78; Preda, *Rumâni fericiți*, 134-147; Radu, „Alegerile”, 125-137 etc.

57 Privind acest subiect vezi studiile din volum despre județele Ciuc și Trei Scaune.

58 *MOF*, 191, 16/29.11.1918, 3.357-3.365.

59 Radu, *Modernizarea*, 154; Radu, „Alegerile”, 125.

60 Radu, „Alegerile”, 125.

61 DL 3.273/1918, *MOF*, 183, 6/19.11.1918, 3.201-3.202.

în ianuarie 1919⁶². A existat o evidentă grabă în întocmirea DL 3.402/1918⁶³, ceea ce a dus la modificări succesive a unor articole: prin DL 3.675 din 22 decembrie 1918/4 ianuarie 1919 (numărul de deputați și senatori pe județe – art. 2, 4, *incapacități, nedemnități, incompatibilități* – art. 12, 13)⁶⁴, DL 1.040 din 18 martie 1919⁶⁵, DL 2.087 din 3 iunie 1919⁶⁶ și DL 3.600 din 26 august 1919⁶⁷, ultima lege publicată în același număr al *Monitorului Oficial* cu decretule-legi privind organizarea alegerilor în Bucovina (DL 3.620)⁶⁸ și Transilvania (DL 3.621, „alegerile pentru Adunarea deputaților și pentru Senat în Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș”)⁶⁹. DL 3.402/1918 cu modificările sale s-a aplicat doar în Vechiul Regat (inclusiv Cadrilater) și în Basarabia. Alte modificări privind sistemul electoral din Vechiul Regat și Basarabia au fost aduse prin decretule-legi nr. 2.087⁷⁰ și 3.600⁷¹. Instrucțiunile de aplicare a DL 3.402/1918 și a modificărilor sale au fost publicate în *Monitorul Oficial* în ianuarie 1919⁷². Au existat și alte acte (ordine circulare) emise de către autoritățile centrale de la București sau cele regionale, înainte sau după publicarea acestor legi⁷³. Din perspectiva promptitudinii adoptării unei legi electorale pentru Vechiul Regat și Basarabia, precum și a multiplelor modificări ale acesteia, putem aprecia că a existat o presiune socială și politică mai puternică în aceste două provincii decât în Bucovina și Transilvania pentru ca cetățenii – mulți dintre ei participanți la conflagrație – să vadă că promisiunile Regelui și guvernului, deja introduse în Constituția României, erau respectate.

Dacă legea electorală care urma să fie aplicată în Bucovina era în mare parte opera juridică a guvernului I.I.C. Brătianu⁷⁴, nu însă la fel a fost în cazul Transilvaniei. Responsabilitatea întocmirii proiectului de lege electorală pentru Transilvania a revenit lui Ion Suci, șeful Resortului Organizării și Propagandei din cadrul Consiliului Dirigent. Acest proiect a fost discutat apoi în Marele Sfat Național întrunit la Sibiu în vara anului 1919⁷⁵. Încă de la prima ședință a Marelui Sfat Național în care s-a dezbătut proiectul de lege electorală (din 1 august 1919) au avut loc discuții contradictorii și polemici, care au dus, o zi mai târziu, la retragerea socialiștilor din sală⁷⁶. 20 de reprezentanți ai socialiștilor au părăsit Marele Sfat Național, pentru a-și arăta nemulțumirea și dezacordul nerespectării unora dintre principiile Rezoluției de la Alba Iulia de la 1 Decembrie: dreptul de vot acordat femeilor și principiul proporționalității⁷⁷. Proiectul, în forma dorită de

62 DL 3.272/1918, *MOF*, 183, 6/19.11.1918, 3.201-3.202.

63 Radu, *Modernizarea*, 162.

64 *MOF*, 220, 22.12.1918/4.01.1919, 4.017.

65 *MOF*, 273, 5/18.03.1919, 6.063-6.064.

66 *MOF*, 37, 3.06.1919, 2.033-2.034.

67 *MOF*, 103, 26.08.1919, 5.722-5.724.

68 *MOF*, 103, 26.08.1919, 5.724-5.733.

69 *MOF*, 103, 26.08.1919, 5.734-5.744.

70 DL 2.087/1919, *MOF*, 37, 3.06.1919, 2.033-2.034.

71 DL 3.600/1919, *MOF*, 103, 26.08.1919, 5.722-5.724.

72 „Instrucțiuni pentru aplicațiunea decretului-lege electorală”, *MOF*, 243, 26.01./8.02.1919, 4.788-4.811.

73 De exemplu, Ordinul circular nr. 11.000 emis de către resortul Afacerilor Interne din cadrul Consiliului Dirigent, „pentru constituirea birourilor electorale și pregătirea alegerilor” (*Gazeta oficială*, în continuare *GOF*, 49, 23.08.1919, 1-4) sau Ordinul circular nr. 2.237 emis de către resortul Justiției privind „rezolvarea reclamațiunilor privitoare la dreptul electoral” (*GOF*, 49, 23.08.1919, 367-369).

74 Radu, *Modernizarea*, 165; Radu, „Alegerile”, 125.

75 Trebuie subliniat că pe lângă discutarea proiectului de reformă electorală, Marele Sfat Național Român, care și-a deschis lucrările la 29 iulie 1919, a dezbătut și proiectul de reformă agrară. (Galea, *Formarea*, 303).

76 Galea, *Formarea*, 304.

77 Simion Cutișteanu, Gheorghe I. Ioniță, *Electoratul din România în anii interbelici (mișcarea*

conducerea PNR, a fost votat de Marele Sfat Național la 6 august 1919 și semnat de regele Ferdinand la 24 august 1919, rezultând „o lege electorală proprie, în multe puncte diferită față de cea din Vechiul Regat”⁷⁸.

Aceste trei decrete-legi au dimensiuni și o structură asemănătoare (aceleași număr de capitole – 8, unele capitole și secțiuni având denumiri identice). În ceea ce privește numărul articolelor DL 3.402/1918 și DL 3.621/1919 conțineau 110 articole, iar DL 3.620/1919 nu mai puțin de 142 de articole. Legislația electorală din Vechiul Regat și Basarabia avea ca model Belgia, care inovase foarte mult în ceea ce este identificat în literatura de specialitate ca sistemul d’Hondt⁷⁹. Cu siguranță, fiind primul, DL 3.402/1918 a fost o sursă a decretelor-legi care au fost aplicate în Bucovina și în Transilvania, mai ales în cazul DL 3.620/1919, dar și aici identificăm unele principii diferite⁸⁰. Pentru aceste două provincii s-a ținut cont și de legislația anterioară. Diferențele față de legislația aplicabilă în Vechiul Regat și în Basarabia sunt observabile mai ales în ceea ce privește modalitatea de alegere. Astfel, observăm mai multe asemănări între legile electorale din august 1919 din Bucovina și Transilvania, datorate faptului că ambele provincii făcuseră parte din Austro-Ungaria (deși în Austria și Ungaria legislația electorală nu fusese identică). DL 3.402/1918 menținea reprezentarea Universităților în Senat, astfel corpul profesoral – profesorii universitari și agregatii titulari (art. 6) – alegea pe unul dintre ai lor ca senator al României: senatorilor universităților din Iași și București li s-au alăturat cei din Cernăuți (DL 3.620/1919, art. 6, 135) și Cluj (DL 3.621/1919, art. 5, 103).

Dacă sistemele electorale din Bucovina și Transilvania erau într-o anumită măsură încă tributare sistemului electoral austriac, respectiv maghiar, sistemul electoral care urma să fie aplicat după Marele Război în Vechiul Regat, extins și asupra Basarabiei, trebuia să țină cont de modificările aduse Constituției, adoptate de către Parlamentul de la Iași în vara anului 1917⁸¹. Revizuirea Constituției, incluzând aici reforma agrară (modificarea articolului 19) și cea electorală, a fost promulgată de către regele Ferdinand la 19 iulie/1 august 1917. Astfel, promisiunile guvernului Brătianu și ale regelui pentru sutele de mii de români care luptau pe front prindeau contur. Prin modificarea articolului 57 al Constituției se introducea pentru Adunarea Deputaților votul universal, egal, direct, obligatoriu și cu scrutin secret, pe baza reprezentării proporționale, iar art. 67 modificat menționa compunerea Senatului din senatori aleși și de drept. Dacă alegerile din mai 1918 fuseseră organizate de guvernul Marghiloman tot în baza legislației de dinainte de 1914 – vot cenziar pe colegii –, în 1919 această situație nu mai era posibilă și nici dorită de către principalii actori politici. De altfel, reforma electorală era de mai bine de un deceniu o promisiune a lui Ionel I.C. Brătianu și a altor lideri liberali (C. Stere, G. Mărzescu), motiv de dispută, mai ales înainte de 1909, cu bătrânii liberali (în special D.A. Sturdza)⁸².

---

muncitorească și democratică în viața electorală din România interbelică) (Cluj-Napoca: Dacia, 1981), 15.

78 Sorin Radu, *Electoralul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)* (Iași: Institutul European, 2004), 21.

79 Despre această metodă a se vedea și: McLaren Carstairs, *A short history*, 18-23; Caramani, *Elections*, 36-37.

80 Radu, *Electoralul*, 21.

81 Eleodor Foșcșeneanu și Sorin Radu atrag pe bună dreptate atenția că revizuirea Constituției din 1917 era incompletă, deoarece articolele 57 și 67 consacrau principiul votului universal, dar acestea coexistau încă cu articolele nerevizuite (58-66, 68-81), care reglementau votul cenziar (Foșcșeneanu, *Istoria constituțională*, 53; Radu, *Modernizarea*, 153).

82 Vezi Radu, *Modernizarea*, 55-70.

Trăsăturile fundamentale ale sistemului electoral din 1919, cu efecte pe termen lung, constau în faptul că alegerea viitorilor membri ai primului Parlament al României Mari se realiza prin vot universal („vot obștesc”)⁸³ masculin, egal, direct și secret și pe baza reprezentării proporționale pentru reprezentanții în Adunarea Deputaților din Vechiul Regat și Basarabia și pe baza majorității relative pentru ceilalți aleși. În legislația electorală valabilă în Vechiul Regat, Basarabia și în Bucovina se menționa explicit că votul era obligatoriu (DL 3.402/1918, art. 1; DL 3.620/1919, art. 2). O asemenea prevedere lipsea în Transilvania, ceea ce, printre alte cauze (candidaturile unice, slaba participare a minorităților⁸⁴ etc.), credem că a contribuit la diminuarea participării la vot. Obligatorivitatea votului – ca și în Belgia – era privită ca o măsură logică de a diminua absenteismul⁸⁵, dar nu a avut totuși succes.

Cine nu avea drept de vot și cine nu era eligibil de a candida? Cele trei decree de funcționare ale acestui „triptic electoral”⁸⁶ – cadrul legislativ în vigoare în perioada 1919-1926 – defineau nu doar cine avea drept de a exercita dreptul de vot sau de a fi ales, ci și cine era considerat cetățean român, un aspect foarte important având în vedere că mulți dintre ei aparținuseră până de curând altui stat. Pe lângă calitatea de cetățean român, pentru a fi alegător trebuiau îndeplinite și alte condiții: sex masculin (femeile fiind excluse de la dreptul de a vota sau a fi alese), criteriul de vârstă, însă existau și alte incompatibilități care țineau, printre altele, de definiția cetățeniei. În aceste legi electorale erau considerați cetățeni români locuitorii din Vechiul Regat, din Basarabia, Bucovina și Transilvania care aveau domiciliul real în aceste provincii și nu optaseră pentru altă cetățenie. În cazul teritoriului României de dinainte de 1913 („în teritoriul vechiu al țării”) era simplu: erau cetățeni români „locuitorii majori cunoscuți îndeobște a fi români din naștere sau prin naturalizare”, iar în Dobrogea de Sud/Dobrogea Nouă (județele Caliacra și Durostor), „locuitorii majori, cari la 14 August 1916 se găseau recunoscuți ca cetățeni români”. În Basarabia, erau considerați cetățeni români locuitorii majori care la 1 august 1914 aveau domiciliul real aici și „erau recunoscuți îndeobște ca supuși ai Statului rus” (DL 3.402/1918, art. 25). Pentru toate cele trei teritorii mai exista o categorie de persoane definită, fără alte condiții, în categoria cetățenilor români și care primeau drept de vot: „Românii de origină, majori, nerecunoscuți, având domiciliul real în România și cari se vor găsi înscriși la comisiunea înființată de ministerul de interne pentru cercetarea titlurilor de recunoaștere” (DL 3.402/1918, art. 25). În Bucovina, de drepturi electorale beneficia „fiecare cetățean român, care a obținut indigenatul în una din comunele Bucovinei înainte de 1 august 1914, are domiciliul real în una din aceste comune și nu e exclus de la acest drept” (DL 3.620/1919, art. 12). La fel, în Transilvania aveau dreptul de a fi alegători și aleși cei care avuseseră „cetățenia ungară” și nu optaseră încă pentru cetățenia unui stat străin (DL 3.621/1919, art. 1). Chiar dacă mai existau numeroase incongruențe și dificultăți în obținerea tuturor drepturilor⁸⁷, evreii erau și ei recunoscuți ca cetățeni ai României prin adoptarea și publi-

83 Formula „vot obștesc” era des uzitată la început de secol XX, la nord și sud de Carpați. De exemplu, vezi articolul: *Votul obștesc*, în *Tribuna*, Arad, XIII, 23.04./6.05.1909, 1-2.

84 Pe baza unor documente din arhivă, istoricul Sorin Radu a observat faptul că rapoartele unor prefecti din mai multe județe ale Transilvaniei, înaintate Consiliului Dirigent în cursul anului 1919, menționau că în pofida indicațiilor conducătorilor acestor comunități, populația secuiască și maghiară își manifesta interesul de a participa la viața politică a României (Radu, *Electoralul*, 60-61).

85 Preda, *Rumânii fericiți*, 137.

86 Radu, „Alegerile”, 125.

87 Vezi *Evreii din România în secolul XX: 1900-1920: Fast și nefast într-un răstimp istoric*, vol. II (București: Editura Hasefer, 2003), 108-118.

care a mai multor decrete-legi⁸⁸, confirmate ulterior prin ratificarea tratatelor de pace din 1919-1920⁸⁹.

La fel ca în alte țări sau comparativ cu perioada anterioară, legislatorii români operau în continuare o distincție între alegătorii pentru cele două Camere, reflectată într-un prag diferit de vârstă: minimum 21 de ani pentru Adunarea Deputaților, respectiv minimum 40 de ani pentru Senat. Puteau fi aleși doar cei care aveau cel puțin 25 de ani în cazul candidaților pentru un mandat de deputat și minimum 40 de ani pentru cei care concureau pentru demnitatea de senator. Nu existau însă diferențe în exercitarea dreptului de vot sau de a fi ales în funcție de domiciliu (mediu urban/rural) sau de avere. Prin impunerea limitei de vârstă de 40 de ani împliniți pentru Senat, sute de mii de români care luptaseră pe front nu primeau dreptul de a vota pentru această Cameră. Mai mult, în Vechiul Regat criteriul de vârstă pentru a alege membrii Senatului era mult mai ridicat față de situația de dinainte de 1918, când pentru ambele Camere pragul era de minimum 21 de ani împliniți, ce-i drept sub imperiul unui vot cenșitar limitat mai ales pentru Senat. Și totuși, pentru că nu se puteau retrage anumite drepturi deja câștigate, în condițiile în care listele electorale de la care s-a plecat erau cele din 1916, DL 3.402/1918 stipula că în Vechiul Regat își putea exercita dreptul de a vota pentru Senat și acei cetățeni care figurau ca alegători pentru colegiile I și II de Senat în listele electorale definitive de la 1 ianuarie 1916, probabil care aveau în 1919, între 24 și 40 de ani, în această situație bănuim a se fi aflat câteva sute de persoane (art. 24). Prin includerea membrilor de drept, dar și prin faptul că ceilalți nu erau aleși în baza unui vot proporțional, Senatul român rămânea un „corp hibrid”⁹⁰.

În ceea ce privește dreptul de vot pentru femei, neacordat în 1918-1919, amintim faptul că, anterior, în Basarabia ele au fost reprezentate prin Elena Alistar, deputat în Sfatul Țării de la Chișinău, iar punctul III al rezoluției Marii Adunări de la Alba-Iulia proclamase, printre altele:

„Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate tere-
nele vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod
proporțional, *pentru ambele sexe* [s.n.], în vârstă de 21 de ani, la reprezen-
tarea în comune, județe ori Parlament. (voci: «Trăiască femeile! Trăiască!»;
aclamațiuni pe galerie, damele flutură batistele).”⁹¹

În vara anului 1919, Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, a declarat în Marele Sfat Național că nu fusese făcut un „angajament politic” și că era necesar ca Statul să fie mai întâi „pe deplin organizat”⁹². În plus, ar fi fost necesar ca acest drept să fie acordat și în celelalte provincii ale României Mari. Într-o scrisoare adresată la 1 septembrie 1919 lui Alexandru Vaida-Voevod, care era mai favorabil extinderii dreptului de vot și pentru femei, Iuliu Maniu argumenta opțiunea sa mai degrabă în termeni de oportunitate politică decât ca principiu:

„Votul femeilor nu l-am putut admite din cauza greutăților tehni-
ce. Închipuie-ți votare secretă cu țedule, cu sutele de mii de analfabeți,
cel puțin dublicafați prin femeile votante. Apoi mai adaugă că femeile
maghiare locuiesc toate în centru, iar cele române resfirate prin munți.
Închipuie-ți cu ce ușurință votează femeia maghiară din oraș și greuta-
tea aproape de neînvinș a femeii române, care trebuie să vină lăsându-și

88 DL 3.902/1918, *MOF*, 223, 30.11./12.12.1918, 4.125-4.126; DL 2.085/1919, *MOF*, 33, 28.05.1919, 1.745-1.746; DL 3.464/1919, *MOF*, 93, 13.08.1919, 5.078.

89 Radu, *Modernizarea*, 165.

90 Preda, *Rumâniilor fericiți*, 135.

91 *Marea Adunare Națională*, 28.

92 Radu, *Electoralul*, 33-34.

casa din vârful muntelui. În baza unui calcul destul de exact am ajuns la convingerea că, dând vot la femei, numărul de voturi efective maghiare ar fi crescut cel puțin cu 1/3 parte față de voturile române, iar aceasta n-am putut s-o risc cu tot dragul ce-l am de altfel pentru femei și validitatea drepturilor lor.”⁹³

În acest tip de argumentare, Iuliu Maniu era în consens cu liberalii regăteni, Ion I.C. Brătianu susținând și el că dreptul de vot pentru femei „nu este o chestiune de principii, ci de tactică și de oportunitate”⁹⁴. Din cauza opoziției principalilor lideri politici ai vremii, reglementările care au stabilit regulile pentru alegerile parlamentare din 1919 au optat pentru excluderea în continuare a femeilor din procesul electoral și au reprezentat din acest punct de vedere o șansă ratată în sincronizarea României cu principalele state occidentale⁹⁵.

Dacă femeile ar fi primit drept de vot în 1919, s-ar fi alăturat unor țări care decidiseră deja acest lucru: Finlanda în 1906 – parte a Rusiei în acel moment –, Norvegia în 1913, Danemarca și Islanda în 1915, Uruguay în 1917, Marea Britanie, Germania, Austria, Țările de Jos, Polonia în 1918-1919, Suedia în 1919; un an mai târziu, femeile au putut vota și în Cehoslovacia⁹⁶.

Pentru a fi ales în Parlament și chiar pentru a exercita dreptul de vot era necesar de a putea exercita drepturi civile și politice, fiind prevăzute unele restricții de ordin moral⁹⁷, prezente și în legislația anterioară, adică de a nu se afla „în stare de faliment declarați și nereabilitați” (DL 3.402/1918, art. 10; DL 3.621/1919, art. 10), de a nu fi pus sub interdicție sau control judiciar, de a nu fi fost condamnat pentru crime, pentru dezertare, degradare militară⁹⁸ etc., de a nu fi cunoscuți ca proprietari ai unor case de prostituție sau unde se practicau jocurile de noroc, aceste ultime două incompatibilități fiind menționate explicit doar pentru Vechiul Regat, Basarabia și Transilvania (DL 3.402/1918, art. 11, lit. a; DL 3.621/1919, art. 11, pct. 6), nu și pentru Bucovina. În fostele provincii ale Austro-Ungariei, în categoria incompatibililor intrau și alte categorii de persoane, despre care cel mai probabil se considera că puteau fi influențați în exercitarea liberă a dreptului de vot: nu doar cei puși sub interdicție de medici pentru demență constatată, curatele – bătrânețe, infirmitate fizică (DL 3.620/1919, art. 11; DL 3.621/1919, art. 10, art. 11), ci și cei „care beneficiază de ajutor filantropic sau au beneficiat și delaziu beneficierei n’a trecut un an, cu excepția invalizilor de război” (Transilvania: DL 3.621/1919, art. 10, art. 11) sau „cei cari sunt avizați la caritatea publică sau la ajutoare din titlul sărăciei” (Bucovina), însă cu excepții ca ajutoarele pentru caz de boală sau accident, pentru invalizii de război etc. (DL 3.620/1919, art. 11). Mai erau adăugate în mod explicit și alte categorii sociale: „cei puși în arest preventiv prin hotărâre definitivă judecătorească, cei puși în libertate în mod condiționat, în fine cei condamnați cari își împlinesc pedeapsa de închisoare” (Transilvania: DL

93 Apud Radu, *Electoralul*, 33 (nota 1).

94 Apud Luciana Jinga, „Lungul drum al egalității dintre femeie și bărbat. Evoluția drepturilor și reprezentării politice feminine în România (1918-2018)”, în Adrian Cioroianu (editor) *Un centenar și mai multe teme pentru acasă. Ce au învățat și ce nu au învățat românii din ultimul secol de istorie* (Iași: Polirom, 2018), 204.

95 O bună prezentare de ansamblu a obținerii drepturilor politice de către femei în Maria Bucur, *The Century of Women. How Women have Transformed the World since 1900* (Lanham-Boulder-New York-Londra: Rowman&Littlefield, 2018), 15-24.

96 Preda, *Rumâniilor fericiți*, 139; Radu, *Modernizarea*, 148.

97 Preda, *Rumâniilor fericiți*, 136.

98 În legea pentru Transilvania se preciza foarte clar: în cazul crimelor de înaltă trădare, crima rebeliunii, „sila în contra autorității”, așa cum erau prevăzute în diversele articole din codul penal ungar (și nominalizate) în loc de „națiunea și Statul ungar” trebuia să se citească/înțeleagă „națiunea și Statul român” (DL 3.621/1919, art. 10).

3.621/1919, art. 10, art. 11) sau aflați „...sub control polițienesc sau sunt deținuți într-un institut corecțional” (DL 3.620/1919, art. 12, alin. 6). În Bucovina nu puteau vota sau să fie aleși nici cei decăzuți din drepturi asupra copiilor lor (DL 3.620/1919, art. 12, alin. 7).

În Bucovina și în Transilvania beneficiau de toate drepturile politice cei care sub regimul austro-ungar suferiseră condamnări pentru delikte cu caracter politic (DL 3.620/1919, art. 3, alin 3; DL 3.621/1919, art. 11, alin 6). Dacă uneltirea împotriva statului român era prevăzută ca incompatibilitate și în legislația electorală a Bucovinei (de a fi „comis acte de dușmănie în contra Statului român sau a națiunii române”, DL 3.620/1919, art. 12, alin. 3) și Transilvaniei, nu avem însă o situație asemănătoare pentru Vechiul Regat în ceea ce îi privește pe civilii acuzați de a fi colaborat, între 1916 și 1918, cu administrația de ocupație a Puterilor Centrale. În Transilvania, legislatorii au avut grijă să precizeze excluderea tuturor acelor care:

„...după 1 Decembrie (18 Noemvrie) 1918 au luptat sau au uneltit în contra puterii armate a Statului român, s’au făcut vinovați de vreo infracțiune în contra Statului român, dacă aceasta s’a constatat printr’o autoritate publică sau judecătorească, în fine toți acei funcționari publici, notari publici, advocați, cari, denegând serviciul, în detrimentul binelui public, au manifestat prin aceasta, în mod evident, voința lor de a turbura ordinea publică sau a servi interesele unui stat străin.” (DL 3.621/1919, art. 11, alin 5)

Aceste culpe erau prevăzute și pentru Bucovina, dar terminologia utilizată era mult mai neutră: „Cei despre cari este evident că au comis acte de dușmănie în contra Statului român sau a națiunii române.” (DL 3.620/1919, art. 12, alin. 4).

Credem că prevederile mai clare și mai coercitive din DL 3.621/1919 se datorau dificultății mai mari a Consiliului Dirigent de a cuceri puterea în unele zone ale Transilvaniei (inclusiv datorită războiului purtat de armata română cu armata Republicii Sovietice Maghiare); ele puteau însă reflecta și o strategie politică pe termen mediu și lung, menită să asigure menținerea vreme îndelungată a autorității regionale a PNR.

Parcursul legislației electorale ne arată o mai mare grijă în a preciza incompatibilitățile mai ales în Transilvania. În Vechiul Regat, ca și în Basarabia și Bucovina, militarii în activitate, funcționarii publici, membrii fondului religios ortodox din Bucovina, angajații instituțiilor al căror buget era votat de Adunarea Deputaților sau chiar angajații numiți prin decret regal ai unor instituții particulare puteau candida pentru Parlament doar dacă își depuneau demisia în termen de „20 de zile libere” de la data publicării decretului din 22 decembrie 1918 (DL 3.675/1918, art. 12 modificat: 4017)⁹⁹ sau respectiv 15 zile libere înainte alegerilor în Bucovina (DL 3.620/1919, art. 14). Ulterior, având în vedere că alegerile au fost de mai multe ori amânate¹⁰⁰, în Vechiul Regat și în Basarabia termenul de înaintare a demisiei a fost schimbat în „minimum 25 de zile libere înainte de prima zi a alegerii adunării pentru care voește a candida” (DL 3.600/1919, art. 12 modificat). Funcționarii publici, angajații din armată, poliție și jandarmerie din Basarabia și Vechiul Regat puteau exercita fără nici o interdicție dreptul de a vota¹⁰¹. Pe de altă parte, în Bucovina și în Transilvania nu aveau „drept electoral”, deci nici de a vota, membrii armatei și ai jandarmeriei aflați în serviciul activ, membrii polițiilor

99 În DL 3.402/1918, art. 12, termenul de înaintare a demisiei era de 15 zile.

100 Conform informațiilor disponibile, în Vechiul Regat, certificatele de alegător au început să fie distribuite de la sfârșitul anului 1918 în vederea alegerilor programate în ianuarie 1919, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (în continuare SANIC), fond Ministerul de Justiție, Direcția Judiciară – Comisia Electorală Centrală (în continuare MJ-CE), dosar 114/1919, f. 9.

101 Explicații suplimentare în Radu, *Modernizarea*, 159.

de stat, județene sau comunale (DL 3.620/1919, art. 13; DL 3.621/1919, art. 4). Alte interdicții se refereau la dreptul de a fi ales, incompatibilități considerate și astăzi juste, dar și aici putem observa unele diferențe de la o provincie la alta. În Transilvania nu puteau candida cei care se aflaseră într-o demnitate publică în circumscripția electorală, în perioada dintre ziua de convocare a alegerilor și prima zi a acestora: judecător, prefect, subprefect, (prim) pretor, primar, prefect de poliție, președintele biroului electoral de votare și locțiitorul lui etc. (DL 3.621/1919, art. 9).

Categoriile de *funcționari ai statului* care erau exceptate de la aceste incompatibilități și primeau dreptul de a candida, păstrându-și funcția pe perioada mandatului, erau doar preoții mireni, profesorii universitari și secundari, instructorii și învățătorii cu titlu definitiv (DL 3.675/1918, art. 13; DL 3.620/1919, art. 16; DL 3.621/1919, art. 12).¹⁰² Cei aflați în fruntea administrației regionale ardelenice și bucovinene au avut grijă să menționeze în DL 3.620/1919 și DL 3.621/1919 faptul că nu erau incompatibile, așadar puteau fi cumulate, funcțiile de membru în Consiliul Dirigent, șef de resort, secretar general la resorturile Consiliului Dirigent, secretar șef și secretar general în administrația Bucovinei și de ministru în guvernul regal (DL 3.620/1919, art. 15; DL 3.621/1919, art. 13). De derogări beneficiau și unii dintre (înalții) funcționari regionali din Basarabia: directori, președinții comisiilor interimare, președinții zemstvelor, președintele și membrii „Casei Noastre” – instituție având ca atribuție principală realizarea reformei agrare –, care puteau candida, dar odată aleși erau considerați demisionați din funcția pe care o ocupau (DL 3.600/1919, art. 12 modificat).

Legislatorii țineau cont de posibilele situații de incompatibilitate ale celor aleși: deputații și senatorii numiți într-o funcție publică alta decât cele exceptate mai sus trebuiau să demisioneze din Parlament. Chiar dacă acest legislativ a funcționat doar câteva luni, această situație a existat: mai mulți deputați și senatori și-au depus demisia, fiind numiți în diverse posturi importante în administrația publică, cum era influența demnitate de prefect¹⁰³ sau alte slujbe¹⁰⁴. De asemenea, deputaților și senatorilor le era interzis să încheie contracte cu statul. Un alt motiv pentru demisie putea fi sănătatea precară. Pe durata acestei scurte legislaturi au fost cereri de demisie pe motive de sănătate, unele provocând discuții aprinse, parlamentarii nefiind de acord cu demisia, ci acordând doar concediu de odihnă¹⁰⁵.

Existau prevederi relativ clare în legătură cu depunerea declarațiilor de candidatură, fiind necesar ca acestea să fie însoțite de o listă de susținere cu cele puțin 50 de alegători din circumscripție pentru Adunarea Deputaților și minimum 25 de alegători pentru Senat și de consimțământul candidaților (DL 3.402/1918,

---

102 Preoților și corpului profesoral li se adăugau în Transilvania și funcționarii confesiunilor, precizându-se însă că aceștia nu puteau primi de la Stat întregiri și ajutoare „împreunate cu funcțiunile lor” (DL 3.621/1919, art. 12).

103 Unii dintre parlamentarii cărora li s-a propus demnitatea de prefect, în ianuarie 1920, s-au văzut nevoiți să își depună mandatul de deputat: Alexandru Giulea a fost numit prefect al județului Dolj, Marin Ilinca a fost numit prefect al județului Olt, N. Buțureanu, prefect la Dorohoi, iar Vasile Țanțu prefect al județului Hotin. Cu excepția lui Vasile Țanțu (ales deputat la Chișinău) primii trei câștigaseră alegerile în județul în care urmau să fie prefecti. SANIC-Parlament, dosar 1858, vol. II, f. 361-364).

104 De exemplu, dr. Ioan Suciuc, care „primind funcțiune salariată de Stat” și-a înaintat demisia din demnitatea de deputat, ales în circumscripția Ineu, județul Arad. (DAD, 9, 12.12.1919, ședința din 10.12.1919, 82.)

105 Vezi cazul deputatului de Teleorman Ion Racotă, care, după ce i-a fost respinsă demisia sa de către colegi, a depus și a doua oară o astfel de cerere. (DAD, 9, 12.12.1919, ședința din 10.12.1919, 82; SANIC-Parlament, 1858, vol. II, f. 340 r.)

art. 30; DL 3.620/1919, art. 51; DL 3.621/1919, art. 38). Doar pentru Bucovina și Transilvania se preciza și că un alegător nu poate semna pentru sprijinul său decât pentru un candidat (DL 3.402/1918, art. 30; DL 3.620/1919, art. 51; DL 3.621/1919, art. 40). Candidatul trebuia să își dea acordul scris pentru ca o listă pe care figura să fie acceptată de către biroul electoral central județean (DL 3.620/1919, art. 52).

Nu cunoaștem cu exactitate dacă neparticiparea cetățenilor înscriși pe liste la alegerile din noiembrie 1919 a antrenat și pedepse pecuniare, însă legislația electorală le prevedea, iar unele Tribunale județene – cel puțin în Vechiul Regat – au adresat întrebări cu privire la acest aspect¹⁰⁶. De altfel, la o lună de la alegeri, infrațiunea de neexercitare a dreptului de vot pentru acest scrutin a fost amnistiată¹⁰⁷. Conform, legislației, alegătorii care nu își exercitaseră dreptul de vot fără un temei legitim (de exemplu exercițiul unui serviciu public) urmau să fie trimiși înaintea judecătoriei de ocol competente și amendați cu o sumă care, în Vechiul Regat și Basarabia, varia între 20 și 400 de lei (DL 3.402/1918, art. 53), iar în Bucovina între 20 și 500 de lei (DL 3.620/1919, art. 91). Și totuși, dincolo de sancțiunile dure, absența la vot a fost ridicată mai ales în Vechiul Regat (cu excepția Cadrilaterului), N.T. Ionescu șeful „Statisticii Demografice”, din cadrul Direcției Generale a Statisticii explicând această situație prin cuvintele următoare:

„Alcătuirea listelor de candidați, pe care figurau multe persoane necunoscute, precum și numeroasele grupe politice create recent și al căror program nu era încă bine fixat, abținerea unora din partidele politice dela alegeri, toate au contribuit să nască confuziune și neîncredere în mintea multor alegători, și astfel mulți au preferat să se abțină dela vot, cu riscul condamnării la amendă.”¹⁰⁸

Alte motive care puteau împiedica pe cei în drept să participe la procesul electoral erau: necunoașterea legislației, pierderea certificatului de alegător, mobilizarea, înscrierea pe liste electorale în altă comună decât cea de care aparțineau, neprimirea certificatului de alegător pentru că se aflau sub arme, de parte de casă etc.

În Vechiul Regat au fost județe cu o participare foarte redusă la votul pentru Adunarea Deputaților – de exemplu, Covurlui (57,7%) și Prahova (54,6%) –, dar și județe care au avut un grad de prezență ridicat: Durostor (78,8%), Caliacra (77,5%), Mehedinți (75,8%)¹⁰⁹. Cel mai mare procent de votanți pentru Adunarea Deputaților a fost înregistrat în Bucovina, care avea deja experiență în organizarea și participarea la alegeri pe baza votului universal masculin (Adunarea Deputaților: 86,2% în Storojineț; Senat: 88,1% la Suceava, 88% în Storojineț), însă și aici s-a înregistrat o prezență de doar 57,4% pentru Adunarea Deputaților, respectiv 55,9% pentru Senat în județul Zastavna, unde românii erau minoritari, iar populația ucraineană majoritară¹¹⁰. La Senat, cel mai mare absentism s-a înregistrat în Basarabia și în Bucovina, invers față de trendul de la Adunarea Deputaților, fapt ce poate fi explicat prin necunoașterea îndeajuns a instituției Senatului de către locuitorii acestor provincii.

106 Vezi memoriul prim-președintelui Tribunalului Județului Teleorman adresat Ministrului de Justiție (18 noiembrie 1919), care menționa răspicat că socotea acțiunea de trimitere în judecată a absenților ca „neechitabilă și neoportună”, SANIC-MJ-CE, dosar 4/1920, f. 36 r., v. –37.

107 DL 5.251/1919, MOF, 197, 21.12.1919, 10.830.

108 Ionescu, „Statistica”, 10.

109 Pe provincii istorice, Dobrogea stătea cel mai bine la prezență (73,5%), urmată de Oltenia (70,2%), Moldova (67,3%), Muntenia (64,8%). Vezi: Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 8.

110 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 9; tabel 2, 13.

Tabelul nr. 1. Alegători înscriși/votanți pentru Adunarea Deputaților în 1919¹¹¹

<i>Provincia</i>	<i>Alegători înscriși</i>	<i>Alegători votanți</i>	<i>Votanți față de înscriși (%)</i>	<i>Voturi valabile</i>	<i>Voturi valabile față de alegători votanți (%)</i>	<i>Nr. voturi neexprimate, nule sau anulate</i>	<i>Voturi nule, neexprimate, anulate în raport cu nr. votanți (%)</i>
Basarabia	500.879	361.588	72,2	298.499	82,5	63.089	17,5
Bucovina	115.523	88.661	76,7	81.718	92,2	6.943	7,8
Vechiul Regat*	1.299.823 ¹¹²	874.314	67,3	544.807	62,3	329.507	37,7
Total parțial	1.916.225	1.324.563	69,1	925.024	69,8	399.539	30,2
Transilvania**		155.707 ¹¹³		154.874	99,4	883	0,6

* Inclusiv Cadrilater.

** Inclusiv Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș.

Tabelul nr. 2. Alegători înscriși/votanți pentru Senat în 1919¹¹⁴

<i>Provincia</i>	<i>Alegători înscriși</i>	<i>Alegători votanți</i>	<i>Votanți față de înscriși (%)</i>	<i>Voturi valabile</i>	<i>Voturi valabile față de alegători votanți (%)</i>	<i>Nr. voturi neexprimate, nule sau anulate</i>	<i>Voturi nule, neexprimate, anulate în raport cu nr. votanți (%)</i>
Basarabia	231.646	159.075	68,7	126.779	79,7	32.296	20,3
Bucovina	61.146	44.557	72,9	41.008	92,0	3.549	8
Vechiul Regat*	668.772	532.462	79,6	399.843	75,1	132.619	24,9
Total parțial	961.564	736.094	77,5	567.630	77,1	168.464	22,9
Transilvania**		21.247 ¹¹⁵		20.114	94,7	1133	5,3

* Inclusiv Cadrilater.

** Inclusiv Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș.

Ca urmare a aplicării sistemului de vot pe liste, legile electorale din Vechiul Regat și Basarabia au prevăzut informații și lămuriri despre semnele electorale ale formațiunilor politice înscrise¹¹⁶, în special pentru a preîntâmpina situația în care pe mai mult de o listă ar fi fost același semn electoral, fapt ce putea genera confuzii și, având în vedere numărul mare de alegători analfabeți ce votau acum pentru prima dată, să influențeze rezultatele alegerilor.

Procentul de voturi neexprimate, nule sau anulate a fost unul semnificativ, mai ales în cazul Vechiului Regat (37,7%), dar mai mic în Basarabia (17,5%) sau Bucovina (7,8%). Deși doar 883 de voturi au fost anulate în Transilvania, trebuie să reținem că s-a votat în foarte puține circumscripții. Chiar dacă rata analfabetismului putea determina un procent mai mare a voturile nule sau anulate, observăm că în Basarabia, unde rata analfabetismului era mai mare decât în județele din Vechiul Regat, procentul acestor voturi a fost mai mic. Explicația poate fi legată de o atenție sporită acordată de autoritățile locale de a educa electoral cetățenii, dar credem

111 Surse: Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 8-9; tabel 5, 34-35.

112 În 1911, în Vechiul Regat erau 101.339 votanți direcți (Preda, *Rumâniile fericiți*, 143).

113 În circumscripțiile electorale în care s-a votat.

114 Surse: Ionescu, „Statistica”, tabel 2, 12-13; tabel 6, 38.

115 În circumscripțiile electorale în care s-a votat.

116 Privind acest subiect, vezi: Sorin Radu, „Semnele electorale ale partidelor politice în perioada interbelică”, *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXXIX (2002), 573-586.

că depinde mai mult de boicotarea alegerilor în Vechiul Regat de către socialiști și LPop, ceea ce ne poate da unele indicii despre popularitatea acestor formațiuni politice. Astfel, pentru alegerile din noiembrie 1919 corelarea absenteismului/voturilor nule și anulate de rata analfabetismului nu este o ipoteză fiabilă. În condițiile în care exista teama de a nu primi amendă pentru absența de la votare, în Vechiul Regat, Basarabia și chiar Bucovina, votul nul sau anulat a constituit și o formă de protest împotriva organizării acestor alegeri sau împotriva unor candidați. Astfel, doar boicotarea alegerilor de către unele formațiuni politice și, poate, într-o anumită măsură, neîncrederea în schimbare pot explica cum doar 52,7% dintre voturile exprimate în Ilfov (și București) pentru Adunarea Deputaților (față de 67,5% la Senat) au fost valabile¹¹⁷. În București, socialiștii au făcut o propagandă intensă pentru boicotarea alegerilor, în această perioadă având loc și câteva greve. Pentru Adunarea Deputaților, procentul cel mai scăzut al voturilor valabil exprimate a fost în Ialomița (22,2%), unde popularitatea generalului Averescu era uriașă, urmat de județul Roman (26,5%)¹¹⁸. La Senat, cei mai puțini alegători din Vechiul Regat care au votat valabil erau din aceleași județe, doar că ordinea codașelor s-a inversat: Roman (39%), urmați de Ialomița (47,1%)¹¹⁹. Cel mai mare procent de alegători care „au votat valabil” s-a înregistrat la Adunarea Deputaților în județele Muscel (94,2%) și Dâmbovița (84,3%) unde țărăniștii au compensat absența LPop¹²⁰, iar la Senat județul Muscel (95,6%) a fost depășit de județele Caliacra (96,5%) și Durostor (97%), care stătuseră relativ bine și în alegerile pentru Adunarea Deputaților¹²¹. În Basarabia cel mai mare procent de voturi nule, anulate sau neexprimate a fost în județul Cetatea Albă (Adunarea Deputaților: 29,5%; Senat: 43,7%), iar cele mai puține în Cahul pentru Adunarea Deputaților (6,1%) și respectiv Ismail pentru Senat (3,9%)¹²². În județul Zastavna (Bucovina) boicotarea alegerilor din noiembrie 1919 nu s-a limitat doar la absența de la urne a unor minorități etnice, ci și prin depunerea unor buletine cu voturi nevalide, acest județ având cel mai mare procent de voturi anulate, neexprimate sau nule din provincie: la Adunarea Deputaților – 28,7% (față de 2,5% la Vâșcăuți și în orașul Cernăuți) –, iar la Senat (19,2%), însă, aici județul Zastavna fiind depășit clar de circumscripția Cernăuți oraș (38,3%)¹²³. Sunt necesare răspunsuri pentru procentul ridicat de voturi nevalide la Senat din cadrul circumscripției Cernăuți oraș, cu mult superior celui pentru Adunarea Deputaților (2,5%)¹²⁴, ceea ce ne arată o evidentă formă de protest împotriva candidaților „oficiali” (PDU), mai ales dacă avem în vedere că aceste alegeri au fost boicotate de către gruparea din jurul lui Iancu Flondor, de către socialiști și de unele minorități. Totuși, așa cum demonstrează Andrei Popescu, cel puțin la Adunarea Deputaților¹²⁵ voturile anulate în circumscripția Cernăuți oraș au fost în număr de 2.337¹²⁶ și nu 231¹²⁷, iar prezența reală la vot ar fi fost mai mică decât cea declarată¹²⁸.

117 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 8, tabel 2, 12.

118 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 8.

119 Ionescu, „Statistica”, tabel 2, 12.

120 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 8.

121 Ionescu, „Statistica”, tabel 2, 12.

122 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 9, tabel 2, 13.

123 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 9, tabel 2, 13.

124 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 9.

125 Vezi studiul despre Cernăuți din volum (Andrei Popescu, „Cernăuți (orașul și județul)”, în Murgescu, Sora, *România Mare votează*, 93-107.

126 SANIC-Parlament, dosar 1858, vol. II, f. 493.

127 Ionescu, „Statistica”, tabel 1, 9.

128 Această inadverență, și suntem siguri că mai sunt și altele, ne arată că datele statistice despre alegerile din noiembrie 1919, și nu numai, trebuie analizate cu atenție și în paralel cu analiza calitativă aprofundată.

Norma de reprezentare a deputaților și senatorilor era identică în toate provinciile. Astfel, principiul reprezentării proporționale însemna faptul că un deputat urma să fie ales la 30.000 de locuitori¹²⁹. În schimb, un senator reprezenta 70.000 de locuitori. În plus, la fracțiunea suplimentară de 20.000 de alegători pentru Camera Deputaților, respectiv 47.000 de alegători pentru Senat, mai era acordat încă un mandat (pentru toate cele trei sisteme electorale). Menționăm faptul că DL 3.675 din 22 decembrie 1918/4 ianuarie 1919 de modificare a DL 3.402/1918 a mai adăugat câteva mandate de deputați și senatori¹³⁰, considerându-se cel mai probabil că, într-o etapă preliminară, în anumite județe, numărul de locuitori fusese subevaluat.

S-a discutat mult atât în literatura de specialitate, cât și în epocă, despre supradimensionarea Parlamentului din 1919-1920, în raport cu populația din acel moment a României (aproximativ 16-17 milioane de locuitori). Conform lui N.T. Ionescu, primul Parlament era compus din 568 deputați și 236 senatori aleși prin vot universal, în total 804 persoane, la care se adăugau patru senatori aleși de cele patru Universități (din București, din Iași, din Cernăuți și din Cluj) și cei 19 senatori de drept, rezultând un total de 827 de parlamentari¹³¹.

Alegerea membrilor Parlamentului (cu excepția senatorilor de drept) se realiza prin următoarele modalități:

- reprezentare proporțională (circumscripții electorale plurinomiale): pentru Adunarea Deputaților în Vechiul Regat și Basarabia¹³², în Transilvania pentru cele patru orașe municipii (Arad, Cluj, Oradea Mare, Timișoara – doi deputați pentru fiecare) și Cernăuți în Bucovina (trei deputați);
- majoritate relativă (circumscripții electorale plurinomiale) pentru Senat în Vechiul Regat și Basarabia;
- majoritate absolută (circumscripții electorale uninominale): pentru ambele Camere, în Bucovina și Transilvania (exceptând alegerile de deputați pentru orașul Cernăuți și cele patru orașe municipii din Transilvania), și pentru senatorii aleși de cele patru Universități.

O distincție evidentă între cele trei sisteme electorale era legată de definiția diferită a noțiunii de circumscripție electorală. Pe de-o parte, în Vechiul Regat și Basarabia fiecare județ forma o circumscripție electorală în care se alegeau un anumit număr de deputați și senatori. Pe de altă parte, după modelul legislației austriece și maghiare, în Transilvania (inclusiv Banat și Crișana) și Bucovina au fost stabilite – de către Consiliul Dirigent, respectiv ministrul delegat al Bucovinei – circumscripții electorale în funcție de populație, ceea ce ducea ca județele din aceste provincii să fie alcătuite din mai multe „circumscripții electorale”, distincte pentru Adunarea Deputaților și respectiv pentru Senat. Mai mult, legea electorală pentru Transilvania conținea o prevedere foarte interesantă, conform căreia, pentru „motive de utilitate publică”, circumscripția electorală a unui județ putea să includă și localități dintr-un județ învecinat (DL 3.621/1919, art. 18). Această mențiune avea considerente care puteau ține de factori ca izolarea – geografică sau cauzată de căile de comunicație – a unei comune față de municipiul de reședință de județ sau de

---

129 Liderii PNR, și în special Iuliu Maniu, susținuseră un număr mai mic de parlamentari, astfel un deputat ar fi trebuit să reprezinte 50.000 de locuitori (Radu, *Modernizarea*, 169-170).

130 De exemplu, la Camera Deputaților, circumscripția Ilfov a primit 23 de mandate în loc de 20, iar la Senat 10 în loc de nouă; Durostor a ajuns la cinci mandate de deputați în loc de trei, rămânând cu două de senator.

131 Ionescu, „Statistica”, 39 (unde însă indică în mod eronat 826). Cifre diferite cu privire la numărul total de parlamentari apar și în alte lucrări, posibil prin includerea la aleșii din noiembrie 1919 a parlamentarilor aleși la diverse alegeri parțiale ulterioare (Radu, „Alegerile”, 126).

132 Alexandru Radu îl definește ca: scrutin de tip proporțional, individualizat, considerându-l în „ansamblu o veritabilă revoluție electorală” (Radu, „Alegerile”, 132).

considerente strategice: alipirea unei comune din alt județ unei alte circumscripții pentru a influența rezultatele electorale.

Tabelul nr. 3. Circumscripții, mandate, senatori de drept în România, în 1919¹³³

Provincia	Adunarea Deputaților				Senat				Senatori de drept ¹
	Circ. elect.	Nr. liste	Cand.	Locuri	Circ. elect.	Nr. liste	Cand.	Locuri	
Basarabia	9	24	179	90	9	18	64	37	1
Bucovina ^{II}	12		33	26	11		15	11	1
Vechiul Regat ^{III}	34	201	1141	247	34	135	384	101	9 ¹³⁴
Transilvania ^{IV}	24		283	205	24		103	87 ¹³⁵	8
Reprezentanți ai Universităților ^V	–	–	–	–	4	0	6	4	–
Total	79		1636	568	78		572	240	19

¹ *Senatori de drept*: Moștenitorul Tronului și 18 prelați (Mitropolitul Primat; Mitropolitul Moldovei și Sucevei; Mitropolitul Bucovinei; Mitropolitul Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor ungurene locuite de români; Arhiepiscopul Chișinăului și al Hotinului; Episcopii de Râmnic, Roman, Buzău, Huși, Argeș; Episcopul ortodox-român al Aradului, Episcopul ortodox-român al Caransebeșului; Episcopul Dunărei-de-jos; Mitropolitul greco-român al „Albei-Julii și Făgărașului”, Episcopul greco-catolic român al Oradiei-Mari, Episcopul greco-catolic român al Gherlei; Episcopul ¹³⁴¹³⁵ greco-catolic român al Lugojului și „superintendentul bisericii evanghelice-luterane din Sibiu”).¹³⁶

^{II} „Cernăuți oraș” era circumscripție distinctă de „Cernăuți județ”.

^{III} Inclusiv Cadrilater.

^{IV} Inclusiv Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș. S-a luat în calcul numărul de județe (24) și nu numărul de circumscripții: AD – 205 (fiecare din cele patru orașe municipiu apare în publicațiile oficiale ca fiind organizat în două circumscripții); S – 87.

^V București, Iași, Cernăuți, Cluj.

În alegerile din noiembrie 1919, topul județelor care alegeau cei mai mulți membri ai Parlamentului era următorul: 33 mandate (23 deputați și 10 senatori) – Ilfov; 27 mandate (19 deputați și 8 senatori) – Bihor; 24 mandate (17 deputați și 7 senatori) – Caraș-Severin și Timiș-Torontal; 20 mandate (14 deputați și 6 senatori) – Arad, Hunedoara, „Sătmar cu teritoriile din Ugocia” și Dolj; 18 mandate (13 deputați și 5 senatori) – Prahova; 17 mandate (12 deputați și 5 senatori) – Bălți, Cetatea Albă, Chișinău, Soroca. Cele 33 de mandate ale județului Ilfov, care includea și capitala București, erau cu cinci mai puține decât toate mandatele atribuite Bucovinei. Județele care trimiteau cei mai puțini membri în Parlament erau, de altfel, tot din Bucovina: județului Vășcăuți i-a fost atribuit un mandat de deputat, iar la Senat a format o circumscripție cu județul Vijnița, împreună primind un singur mandat de senator. În celelalte provincii istorice cei mai puțini parlamentari erau atribuiți județelor Fălciu – 4 (3 deputați, 1 senator), Ismail – 7 (5 deputați, 2 senatori), respectiv Bichș – 3 (2 deputați, 1 senator). Bineînțeles, atribuirea de mandate se realizase în marea majoritate a cazurilor în baza unor statistici demografice de dinainte de război, care nu mai erau suficient de fiabile, având în vedere pierderile umane din perioada 1914-1918 și deplasările de populație. În 1919 populația României Mari era apreciată la aproximativ 16-17 milioane de locuitori. Ca date statistice, care nu se bazuau însă pe un recensământ al populației (așa cum

133 Surse: Ionescu, „Statistica”, 5, 8, 9, 18-21, 27-29, 31, 36. Date apropiate, dar nu identice: Ivan, *Evoluția*, 6, tabel 1.

134 Inclusiv moștenitorul Tronului și Mitropolitul Primat.

135 Alexandru Radu: 117 senatori, la care adaugă și pe reprezentantul Universității din Cluj (Radu, „Alegerile”, 134).

136 Ionescu, „Statistica”, 31-32.

avea să fie cel din 1930), ne sunt folositoare informațiile care au servit legislatorilor în 1924 în realizarea proiectului de lege pentru unificarea administrativă. Astfel în 1924 se considera că România avea cel puțin 17 milioane de locuitori, datele fiind întemeiate pe informațiile de dinainte de 1914, cât și pe cifrele adunate de către autorități în 1919-1920¹³⁷. Se aprecia că populația României erau distribuită astfel: 2.800.000 în Basarabia, 820.000 în Bucovina, 5.180.000 în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și 8.200.000 în Vechiul Regat¹³⁸. Tot, în 1924, suprafața României era de 294.244 km², mult mai mare față de 1913 (137.903 km²).¹³⁹ În ceea ce privește teritoriul pe care în decembrie 1919 s-au desfășurat alegerile parlamentare, suprafeței de 294.244 km² mai trebuie să-i adăugăm câteva mii de km² corespunzând unei părți din comitatele/județele Bichiș și Cenad, care în urma tratatului de la Trianon au revenit Ungariei, și nordului Maramureșului, care a fost integrat noului stat cehoslovac (prin protocolul de la Praga din 4 mai 1921). În 1924 cel mai întins județ era Caraș-Severin (peste 11.000 km²), iar cel mai mic Coțmani (mai puțin de 500 km²), cel mai populat fiind Ilfov (900.000 de locuitori), urmat de Bihor, Caraș-Severin și Timiș-Torontal, fiecare cu aproximativ 500.000 de locuitori, iar cele mai puțin populate – județul Văscăuți cu aproximativ 47.000 de locuitori și județul Zastavna cu aproximativ 50.000 de locuitori¹⁴⁰.

Nu era deloc ușoară, în cazul sistemului proporțional (aplicat în alegerile pentru Adunarea Deputaților în Vechiul Regat, Basarabia și în circumscripțiile: Cernăuți, Arad, Cluj, Oradea, Timișoara), înțelegerea modului în care se realiza repartitia mandatelor. Legislatorii au lucrat cu noțiunea de *massă electorală*, care însemna suma totală a voturilor obținute de candidații unei liste (DL 3.402/1918, art. 72). Astfel, repartitia mandatelor se făcea pe circumscripție electorală (județ) respectând următorul principiu:

„Art. 73 [...] Masa electorală a fiecărei liste se împarte succesiv cu numerele 1, 2, 3, 4... și așa mai departe până la concurența numărului de mandate ce revin circumscripției și câturile obținute sunt înscrise în ordinea importanței lor, până ce se termină, în această ordine, atâtea câturi câte mandate sunt de ales.

Cel mai mic din aceste câturi, corespunzător ultimului mandat, servește de împărțitor comun.

Președintele atribuie fiecărei liste atâtea mandate de câte ori împărțitorul comun intră în masa electorală a listei...” (DL 3.402/1918)¹⁴¹

Clarificări privind diversele aspecte de pregătire a alegerilor și de exercitare a dreptului de vot au fost aduse la 26 ianuarie/8 februarie 1919 („Instrucțiuni pentru aplicațiunea Decretului-Lege Electorală”)¹⁴², în special la masa electorală și împărțirea în divizori (*câturi*), oferind ca exemplu ipotetic depunerea într-un județ a unui număr de șase liste pentru 10 mandate de deputat:

„...Din toate aceste câturi, astfel cum au rezultat la împărțire și indiferent de lista de unde provine, se vor alege pe cele mai mari 10, adică atâtea câturi câte mandate sunt de obținut, și se vor înscrie în ordinea

137 SANIC-Parlament, dosar 2.047, f. 189.

138 SANIC-Parlament, dosar 2.047, f. 189.

139 SANIC-Parlament, dosar 2.047, f. 189.

140 SANIC-Parlament, dosar 2.047, f. 206.

141 Aceleași prevederi se aplicau și pentru circumscripțiile din Bucovina (orașul Cernăuți) și Transilvania în care se vota proporțional (DL 3.620/1919, art. 110, 5.731; DL 3.621/1919, art. 75, 5.742).

142 *MOF*, 243, 26.01./8.02.1919, 4.788-4.811.

descrescândă a însemnătății lor numerice, trecând în dreptul fiecărui cât lista de unde provine...”¹⁴³

DL 3.402/1918 continua:

„Art. 74 În cazul când unul sau mai multe mandate ar rămâne neatribuite, din cauză că resturile împărțirilor sunt inferioare împărțitorului comun, mandatul sau mandatele se vor atribui în ordinea importanței resturilor.

Art. 75 Președintele biuroului electoral central atribue mandatele cunvenite fiecărei liste, candidaților cu cel mai mare număr de voturi și, în caz de egalitate de voturi între doi candidați, procedează prin tragere la sorți.

Când egalitatea există între două sau mai multe liste, mandatele, se atribue candidaților depe ambele liste care au întrunit individual cele mai multe voturi și, în caz de egalitate între doi sau mai mulți candidați, se procedează prin tragere la sorți.

[...]

Art. 77 Candidații nealeși depe fiecare listă se clasifică în ordinea voturilor obținute și se declară în acea ordine deputați supleanți.

La vacanțe prin deces, demisiune sau altă cauză, supleanții sunt chemați, în ordinea clasificării lor, să înlocuească pe titularul acelei liste, dacă în acel moment se mai bucură de plenitudinea drepturilor politice ...”¹⁴⁴

Potrivit lui Alexandru Radu¹⁴⁵, art. 73 descria chiar metoda inventată de belgianul Victor d’Hondt în 1882 și care îi poartă numele, completată de o altă metodă proporțională (metoda Hamilton sau „a celor mai mari resturi”), prezentată în art. 74, care prevedea „utilizarea resturilor electorale inferioare împărțitorului electoral pentru ocuparea mandatelor rămase neatribuite” combinația dintre cele două (metoda Hagenbach-Bischoff) fiind considerată cea mai puțin defavorabilă micilor formațiuni politice. Totuși, această repartizare nu se făcea la nivel național sau regional, ci doar în cadrul circumscripției electorale/județ în Vechiul Regat, în Basarabia, în Cernăuți și în cele patru orașe municipii din Transilvania (DL 3.620/1919, art. 110; DL 3.621/1919, art. 75). În Vechiul Regat și în Basarabia mandatele de senator erau atribuite în baza majorității relative, listelor/candidaților care obțineau cele mai multe voturi (DL 3.402/1918, art. 79).

Se prevedea că un candidat nu se putea înscrie în mai mult de două circumscripții (DL 3.402/1918, art. 32; DL 3.620/1919, art. 54; DL 3621/1919). Au existat și situații mai rare în care un candidat s-a înscris atât pentru postul de senator, cât și de deputat în același județ¹⁴⁶. Cel ales în două circumscripții trebuia să își facă cunoscută opțiunea Camerei din care făcea parte cel puțin cu zece zile înainte de verificarea titlurilor. Validarea mandatelor urma să se realizeze în prima ședință de constituire a fiecărei Camere, însă dat fiind numărul mare de aleși aceasta s-a realizat mult mai târziu.

Un aspect care a influențat rezultatul alegerilor în Vechiul Regat și Basarabia – și care nu a fost înțeles de către toți actorii politici – era acela că, dacă declarațiile de candidatură se puteau face individual sau pe liste de grupări politice și nu puteau

143 *MOF*, 243, 26.01./8.02.1919, 4.796.

144 DL 3.402/1918, art. 72-73, 3.363. Aceleași prevederi se aplicau și pentru circumscripțiile din Bucovina (orașul Cernăuți) și Transilvania (orașele Arad, Cluj, Oradea și Timișoara) în care se vota proporțional (DL 3.620/1919, art. 110, 5.731; DL 3.621/1919, art. 75, 5.742).

145 Radu, „Alegerile”, 129-130.

146 D. Munteanu-Râmnic și Stan Morărescu aleși în ambele Camere în județul Prahova (pe lista „național democrat și țărănesc”); Vespasian Pella și Constantin C. Brăescu, ambii pe o listă de independenți, candidați și aleși în județul Râmnicu Sărat atât la Adunarea Deputaților, cât și la Senat, *MOF*, 173, 20.11.1919, 9.790, 9.793, 9.814.

fi înscrși pe o listă mai mulți candidați decât mandate, fiecare candidatură individuală constituia o listă aparte (DL 3.402/1918, art. 31).

După modelul alegerilor organizate în timpul administrației maghiare, DL 3.621/1919 prevedea și posibilitatea de a exista un singur candidat în circumscripțiile cu scrutin majoritar; în acest caz nu se mai organiza votul, președintele biroului electoral proclamându-l ales pe candidatul unic (art. 46), care devenea deputat sau senator fără a mai fi confirmat de votul popular¹⁴⁷. În Transilvania în noiembrie 1919 doar în 61 de circumscripții pentru Adunarea Deputaților și în 15 pentru Senat¹⁴⁸ au fost organizate alegeri, în restul fiind candidați unici. În Bucovina scrutinul să desfășura chiar dacă era un singur candidat, iar în situația în care erau mai mulți candidați, scrutinul era unul majoritar în două tururi: dacă nu se obținea inițial majoritatea absolută, era organizat un tur 2 – „alegere restrânsă (balotaj)” cu primii doi mai bine clasați (DL 3.621/1919, art. 74).

Alegerile parțiale atât pentru Adunarea Deputaților, cât și pentru Senat nu erau excluse, însă acestea erau mai puțin probabile pentru Vechiul Regat și Basarabia, deoarece se organizau doar atunci când nu mai existau supleanți sau când era invalidată alegerea într-o circumscripție (DL 3.402/1918, art. 77). Introducerea statutului de deputat supleant presupunea nu doar un singur scrutin, ci și că vacantarea unui astfel de mandat – prin demisie, deces etc. – nu mai însemna și organizarea de alegeri parțiale, ci numirea următorului pe listă, ceea ce ducea uneori și la cereri adresate Adunării Deputaților din postura de deputat supleant¹⁴⁹. Deși pentru mai mulți candidați declarați câștigători s-a pus problema invalidării alegerii acestora (N.D. Cocea, Al. Marghiloman, C. Stere etc.), acțiunea de invalidare a fost una rareori întâlnită în această legislatură¹⁵⁰. Totuși, nici în Vechiul Regat și Basarabia nu era eliminată posibilitatea organizării unor alegeri parțiale pentru obținerea mandatului de deputat atunci când nu mai existau supleanți sau atunci când un ales era invalidat.

În Bucovina și în Transilvania nu exista statutul de supleant și se făceau noi alegeri pentru locurile de deputat sau senator devenite vacante. Exceptând cele cinci orașe – Arad, Cluj, Oradea, Timișoara, Cernăuți – în care se alegeau mai mulți deputați într-o circumscripție, în celelalte era declarat ales deputat/senator cel care obținea majoritate absolută – „cifra mai mare decât majoritatea voturilor valabile” (DL 3.620/1919, art. 109; DL 3.621/1919, art. 74). Între candidați cu voturi egale „decidea soarta” (DL 3.621/1919, art. 74, 75; DL 3.620/1919, art. 110), mai precis, prin tragere la sorți. În cazul în care, în primul tur, niciunul dintre candidați nu reușea să câștige cu majoritate absolută, se organiza un „balotaj” – „alegere restrânsă” între primii doi candidați care obținuseră cele mai multe voturi. În legea privind Transilvania, cât și în cea privind Bucovina era reglementat și posibilitatea/conceptul de alegere „zădărnicită”:

„Dacă candidatul care, după rezultatul constatat, a obținut majoritatea absolută a voturilor sau majoritatea relativă, pentru a fi admis la alegerea restrânsă, a decedat, în decursul procedurii electorale, alegerea se va considera zădărnicită și se va face alegere nouă.” (*text identic în ambele legi*: DL 3.620/1919, art. 109; DL 3.621/1919, art. 75)

147 Radu, „Alegerile”, 135.

148 Ionescu, „Statistica”, 36, 37; Ivan, *Evoluția*, tabelul I.

149 De exemplu, Iser Herdan, deputat supleant al județului Chișinău, cerere de demisie prezentată în Adunarea Deputaților în ședința din 10 decembrie 1919 (*DAD*, 9, 12.12.1919, ședința din 10.12.1919, 82).

150 A se vedea cazul invalidării lui Constantin Misici, proclamat deputat în circumscripția Lipova, în studiul din acest volum dedicat județului Timiș-Torontal.

DL 3.621/1919 pentru Transilvania mai prevede și o altă situație:

„Dacă nu s'a făcut prezentare de candidatură sau înainte de începerea operațiunilor electorale s'au retras sau au decedat toți candidații, alegerea e zădărnicită; prin urmare nu se poate ține...” (art. 56)

Însă termenul de „zădărnicit” era folosit în această perioadă și pentru a defini alegerile care, din diverse motive, nu s-au desfășurat/au fost împiedicate. Acest termen apare în noiembrie 1919 în cazul mai multor circumscripții din Transilvania. În majoritatea cazurilor credem că era valabilă o altă definiție a termenului zădărnicit, menționată în legea electorală pentru Transilvania („Dacă votarea nu s'a putut începe nici după 12 ore, se consideră zădărnicită”, DL 3620/1919, art. 56), dar și pentru Bucovina (DL 3621/1919, art. 111 – cu sensul de împiedicare a desfășurării alegerilor, fără însă a fi menționat altceva). În DL 3.621/1919 întâlnim și termenul de „dezădărnicit”, situație valabilă doar pentru turul 2:

„Dacă unul dintre candidații admiși la alegerea restrânsă a decedat sau s'a retras înainte de ziua fixată pentru alegere, alegerea se consideră dezădărnicită și se va face alegere nouă. În caz de paritate de voturi decide soarta.” (art. 78)

Cu toate că a fost o legislatură scurtă, alegerile parțiale nu au lipsit atât pentru Senat, cât și pentru mandatele de deputat în Transilvania. Printre candidații la aceste alegeri parțiale observăm și nume grele ale politicii românești din acea epocă. Au fost aleși deputați, printre alții, la 24 februarie 1920, generalul Averescu, în județul Hunedoara (Orăștie) și Take Ionescu în județul Maramureș (Sighet), fiind candidați unici, validați în ședința Camerei din 12 martie 1920¹⁵¹.

În ceea ce privește instituțiile abilitate să organizeze alegerile, nu exista un organism central, la nivelul întregii României. Au fost înființate birouri electorale centrale județene, iar în Bucovina exista un astfel de organism și la nivel regional, prezidat de un comisar electoral numit de către ministrul delegat al Bucovinei (DL 3.620/1919, art. 19). Birourile electorale centrale județene din Vechiul Regat și Basarabia funcționau pe lângă Tribunalele județene și erau conduse de către un magistrat, de regulă (prim)președintele Tribunalului (DL 3.402/1918, art. 16), cele din Bucovina pe lângă Prefectură (DL 3.620/1919, art. 22), iar în Transilvania nu se preciza pe lângă ce instituție funcționau, însă se menționa că sunt permanente (DL 3.621/1919, art. 21). Birourile electorale județene din Bucovina erau prezidate de către prefect sau „loctiitorul său numit de administrația Bucovinei” (DL 3.620/1919, art. 19), iar în Transilvania de către subprefect sau „loctiitorul său legal” (DL 3.621/1919, art. 22). În Bucovina funcționau și comisii electorale de circumscripție¹⁵² prezidate de un comisar numit de președintele biroului electoral județean (DL 3.620/1919, art. 24). Pentru Transilvania se prevedea în mod explicit faptul că circumscripțiile electorale se împărțeau în secții de votare (DL 3.621/1919, art. 19), care trebuiau să aibă maximum 1.000 de alegători¹⁵³. Numărul total al circumscripțiilor electorale din această provincie a fost de 205 pentru Adunarea Deputaților (orașele municipii aveau două circumscripții), respectiv 87 pentru Senat.

Circumscripțiile electorale din Vechiul Regat și Basarabia erau împărțite în secțiuni sau subsecțiuni, prezidate tot de către magistrați (judecători). Cu 15 zile libere înainte de prima zi a alegerilor în Vechiul Regat și Basarabia (DL 3.402/1918, art. 21) și chiar 30 de zile în Transilvania (DL 3.621/1919, art. 27) sau cu peste 50 de

151 SANIC-Parlament, dosar 1858, vol. II, f. 386 r., v., 389.

152 Orașul Cernăuți constituia o circumscripție separată în care funcționa un birou electoral central cu atribuții de birou județean și de circumscripție (DL 3.620/1919, art. 26, 5.726).

153 Galea, *Formarea*, 324.

zile înainte în Bucovina (DL 3.620/1919, art. 30: „Până în cel târziu 15 zile după publicarea decretului de față...”), votanții urmau să afle în ce secțiune și subsecțiune urmau să își exercite acest drept, însă doar în baza certificatului de alegător¹⁵⁴, care după vot rămânea la secție¹⁵⁵. Dacă alegătorul pierdea certificatul de alegător, putea cere un duplicat¹⁵⁶. Cei omiși din listele electorale aveau dreptul ca în termen de opt zile (Bucovina: DL 3.620/1919, art. 36), zece zile libere (Transilvania: DL 3.621/1919, art. 27, Vechiul Regat și Basarabia: DL 3.600/1919, art. 23 modificat) de la data afișării listelor să ceară primăriei sau judecătoriei (în funcție de provincie) repararea acestei greșeli. În Transilvania, lipsa certificatului de alegător (pierderea lui) nu împiedica votarea: aceasta era posibilă după constatarea identității alegătorului cu martori sau cu „o altă dovadă” (DL 3.621/1919, art. 55, 63).

Existau prevederi și despre buletinele de vot – cine le putea imprima, forma lor¹⁵⁷ etc. – sau operațiunile de votare: alegerea spațiului pentru secții (în judecătorii, primării, școli etc.), tragerea la sorți a asistenților, posturile de pază, camere de votare („odae separată”, DL 3.621/1919, art. 61) sau *gherete* care trebuiau să fie cât mai multe¹⁵⁸, ca să se voteze într-un timp cât mai scurt (DL 3.402/1918, art. 47-48). Având în vedere numărul mare de alegători și complexitatea modalității de vot, alegerile pentru Adunarea Deputaților urmau să se desfășoare pe durata a trei zile, iar cele pentru Senat pe durata a două zile. Alegătorii unei comune puteau vota numai într-o anumită zi, desemnată anterior (DL 3.402/1918, art. 56-57). Votarea nu trebuia să înceapă mai târziu de ora 8 dimineața și să se încheie până în ora 8 seara (prin hotărârea președintelui secției maximum 10 seara), iar în ultima zi de alegere până la 6 seara. Totuși, dacă încă mai erau alegători prezenți, președintele secției putea decide prelungirea votării până la ora 10 seara (DL 3.402/1918, art. 57). Un program mai strâns era în cazul alegerilor din Universități: de la ora 9 dimineața la ora 5 seara, însă, în aceste cazuri, numărul alegătorilor era unul foarte scăzut. Decretul privind Bucovina stipula că, dacă erau alegători, mai întâi votau membrii comisiunii electorale (DL 3.620/1919, art. 89). Alegătorii erau introduși în sala de vot în serii, ținând cont de numărul de cabine de vot dintr-o secție (DL 3.600/1919, art. 60 modificat). Exercițarea votului se făcea în „ghereta închisă” (DL 3.600/1919, art. 61 modificat), votantul care nu înapoia președintelui de secție buletinul și ștampila urma a fi pus „sub strictă supraveghere pentru a nu comunica cu nimeni până la terminarea alegerii” (DL 3.600/1919, art. 64 modificat). Deoarece votul se desfășura de-a lungul a două-trei zile, existau mențiuni pentru sigilarea uneia pe parcursul nopții și adăpostirea ei într-o cameră de siguranță, sigilată și păzită (DL 3.402/1918, art. 58). Membrii secției/biroului de votare absenți puteau fi înlocuiți de către președintele acesteia.

---

154 În ceea ce privește modelul certificatului de alegător, vezi: *Instrucțiuni pentru aplicatiunea decretului-lege electorală* (MOF, 243, 26.01./8.02.1919, 4.797-4.798). Autoritățile guvernamentale au fost prevăzătoare și în cazul în care existau erori în certificatele de alegător (greșeală de nume), alegătorul putea vota dacă aducea acte doveditoare privind persoana sa. (SANIC-MJ-CE, dosar 114/1919, f. 136 r.,v.-137 r.)

155 DL 3.600/1919, MOF, 103, 26.08.1919, art. 60 modificat, 5.724.

156 SANIC-MJ-CE, dosar 4/1920, f. 36 r., v.

157 Pentru Bucovina și Transilvania, acestea aveau mărimea „6 x 10” cm (1/16 a coalei normale de cancelarie), va fi tipărit cu litere cicero...” Buletinele fiecărui candidat/liste ar fi trebuit tipărite pe hârtii de altă culoare, în lipsa lor, hârtie albă (DL 3.620/1919, art. 95, 5.730; DL 3.621/1919, art. 59, 5.740-5.741).

158 *Gheretele* se construiau la cererea Biroului Electoral Central, de către comunele reședințe de judecătorii, pe cheltuiala Ministerului de Justiție (DL 3.600/1919, art. 40 modificat). Autoritățile au oferit încă de la începutul anului indicații pentru cum ar fi trebuit să arate *gheretele* (inclusiv materialele folosite în construirea lor) și urnele de lemn (*Instrucțiuni pentru aplicatiunea decretului-lege electorală*, MOF, 243, 26.01./8.02.1919, 4.799-4.800).

Modalitatea de vot era mult mai simplă în Bucovina și în Transilvania: se vota cu buletin de vot, pentru fiecare candidat/ fiecărei liste (în cazul alegerilor de deputați cu vot proporțional) pus în plic închis, fiind de dorit, în limita posibilităților, ca în fiecare secție să existe cu 15% mai multe exemplare decât numărul alegătorilor înscriși (DL 3.620/1919, art. 95; DL 3.621/1919, art. 58).

Legislația electorală din Vechiul Regat și Basarabia a introdus un sistem mai democratic de vot, însă mult mai dificil de înțeles, nu doar pentru alegători – indiferent dacă erau analfabeți sau cu studii –, dar și pentru autorități. Prin acest sistem de vot, denumit și vot cu *panașaj* (*panachage*)¹⁵⁹, cei chemați la urne puteau alege între modalitatea simplă – să pună ștampila pe o listă (votul de listă – plurinomial) – sau una mai complicată: votul preferențial. Această modalitate presupunea ca alegătorul să șteargă din buletin, cu creionul, cu linii orizontale, listele sau candidații pe care nu doreau să îi voteze, lăsând neatinsă lista sau numele candidaților pe care voia să îi voteze (DL 3.402/1918, art. 6). Astfel, alegătorul avea posibilitatea „de a-și alcătui propria listă de candidați prin combinarea unor candidaturi diferite politic”¹⁶⁰. Inițial, în noiembrie 1918, nu s-a prevăzut și utilizarea ștampilei, ci doar a ștergerii cu ajutorul creionului a listelor sau candidaților nedoriți de către alegător. Inițiativa introducerii posibilității de a vota cu ștampila fără a mai utiliza creionul a aparținut ministrului de Interne G.G. Mârzescu, în mai 1919¹⁶¹. Această posibilitate era rezervată doar pentru alegătorii care votau o listă în integralitatea ei (DL 2.087/1919, art. 61 modificat) și era menită teoretic să simplifice procedura de vot; totuși, conform lui Alexandru Radu, tocmai introducerea ștampilei ar fi ridicat în realitate gradul de complexitate al votului¹⁶².

Sistemul de vot cu *panașaj* oferea posibilitatea alegătorului de a putea opta nu doar pentru un partid, ci și pentru unul sau mai mulți candidați pe care îi prefera. Astfel, ipotetic, putea opta fie pentru a vota o singură listă – toți candidații – sau dimpotrivă să aleagă un candidat din diversele liste depuse în circumscripția sa. Deși acest sistem a generat și voturi anulate, parcurgerea rezultatelor din noiembrie 1919 ne arată că au existat și diferențe (totuși nu foarte mari) între poziționarea unui candidat pe lista unui partid și preferințele alegătorilor.

La începutul lunii iunie 1919, un nou decret-lege (nr. 2.087) venea cu modificări și completări (art. 61) privind modalitatea de votare (în Vechiul Regat și în Basarabia), inclusiv precizarea că votul este secret și ca în fiecare gheretă să se găsească ștampile (cu mențiunea „Votat”) și creioane. De asemenea, se exemplifica mai clar cum locuitorii din Vechiul Regat și Basarabia puteau desemna candidatul dorit:

„Art. 61 Votul este secret.

Alegătorul votează în gheretă închisă într'unul din modurile aici arătate:

a) Alegătorul, care voește să voteze o listă întreagă, va aplica înlăuntrul pătratului, care cuprinde lista ce voește a vota, o ștampilă care va purta mențiunea «Votat».

b) Alegătorul, care voește să voteze numai în parte o listă, pe unii din candidații de pe o listă și pe alții de pe alta, va șterge mai întâi listele întregi din cari nu voește a vota nici un candidat, iar apoi, înlăuntrul listelor ce cuprind numele candidaților ce voește a vota, va șterge, prin linii orizontale, numele candidaților ce nu voește a vota.

159 Votul prin *panașaj* a fost introdus în 1919 și în Italia, Elveția și Luxemburg, existând în acel moment și în alte țări ca, de exemplu, Finlanda (Caramani, *Elections*, 60).

160 Radu, „Alegerile”, 128.

161 Radu, *Modernizarea*, 159.

162 Radu, „Alegerile”, 129.

Numărul candidaților votați, sub sancțiunea anulării buletinului, nu poate depăși numărul deputaților sau senatorilor de ales.

Se poate vota însă un număr mai mic.

Votarea în modul arătat sub litera *b* se poate face cu creion de orice culoare [...]

...Buletinul, în care toate listele sunt șterse, se va anula. De asemenea, se vor anula buletinele în cari se vor găsi ștampilate două sau mai multe liste, precum și în cazul când ștampila ar fi aplicată pe linia sau spațiul de despărțire dintre liste sau într'alt mod care n'ar permite să se recunoască lista votată.

Se va considera valabil buletinul în care o listă ar fi rămas neatinsă, iar celelalte s'ar găsi integral șterse.

Se va considera ca votată lista rămasă neatinsă..." (DL 2.087/1919, art. 61 modificat)

O nouă modificare a legislației electorale pentru Vechiul Regat și Basarabia (DL 3.600/26 august 1919) aducea alte noi clarificări și completări¹⁶³. În continuarea modificărilor la art. 61 se aduceau schimbări art. 62, care conținea lămuriri în legătură cu ce trebuia să facă alegătorul cu buletinul de vot după ce votase, adică îndoirea acestuia astfel ca „pagina albă ștampilată să rămână în afară”, cât și precizarea că ștampila se restituia odată cu buletinul (art. 64 modificat). De exemplu, dacă decretul-lege din noiembrie 1918 cerea ca alegătorul să prezinte președintelui de secție buletinul încredințat, decretul-lege din august 1919 adăuga la cerințe și înapoierea ștampilei, altfel alegătorul urma să fie pus sub supraveghere până la terminarea alegerilor, „pentru a nu comunica cu nimeni” (DL 3.402/1918, art. 64, modificat prin DL 3.600/1919).

Motivele anulării unui buletin de vot erau multiple: depășirea numărului de candidați votați, nedistingerea numărului de candidați (dacă par mai mulți) în cazul unor ștersături, neîndoirea buletinului „în patru astfel ca pagina albă ștampilată să rămână în afară, ca să se poată controla ușor ștampila” (DL 3.402/1918, art. 62, modificat prin DL 3.600/1919, art. 62), buletinul în care toate listele sau toate numele sunt șterse, buletinele pe care sunt aplicate ștampile pe două sau mai multe liste (DL 2.087/1919, art. 61 modificat).

Aceste legi nu omiteau nici stipularea unor penalități (un capitol în fiecare decret lege) pentru toți cei investiți cu atribuțiile puterii publice, care și-ar fi neglijat îndatoririle de serviciu cu privire la desfășurarea alegerilor, dar și pentru cetățenii care comiteau o infracțiune sau delict („violarea scrutinului”). Erau pedepsiți inclusiv – cu închisoare de la 15 zile la 3 luni și cu amendă – primarii în Vechiul Regat și, respectiv, președinții de voloste în Basarabia care ar fi eliberat certificate de alegător „cu rea credință” cetățenilor care nu îndeplineau condițiile cerute de lege (DL 3.402/1918, art. 84). De asemenea, se prevedeau amenzi și privarea dreptului de a vota și pentru membrii birourilor electorale care „cu rea credință” nu permiteau alegătorilor să voteze. Erau menționate pedepse și pentru cetățenii alegători care comiteau delict, cum ar fi fost, de exemplu, votarea în două sau mai multe circumscripții sau votarea cu certificatul altei persoane, fapte pedepsite tot cu închisoare de la 15 zile la 3 luni și cu amendă (DL 3.402/1918, art. 86).

Repartizarea mandatelor în baza principiului majorității relative este apreciată de unii istorici, în mod greșit, ca un sistem „mai simplu și mai democratic”¹⁶⁴. Dacă

163 Prin DL 3.600/1919 au fost modificate articolele: 12, 20, 23, 25, 27, 29, 38, 40, 47, 49, 60, 62, 64.

164 Vasile Budrigă, *Sistemul electoral din România în anii 1918-1940* (București: Editura „Planeta”, 1997), 7.

în Bucovina, unde nu se vota pe liste – deoarece o „circumscripție electorală”¹⁶⁵ alegea un singur parlamentar –, acest sistem poate fi considerat unul care să reflecte într-o mai mare măsură opțiunile electorilor, nu același lucru se poate spune despre alegerile pentru Senat în Basarabia și în Vechiul Regat sau în cele din Transilvania. Analizând cu atenție rezultatele, observăm că la alegerea pentru Senat în Vechiul Regat și Basarabia, aplicarea principiului majorității relative la votul pe liste (sistemul electoral pluralitar) însemna că cei mai avantajați erau cei de pe lista declarată câștigătoare, care puteau lua cu mai multă ușurință maximum de mandate, cu toate că, procentual, învinșii realizaseră rezultate bune¹⁶⁶. În Transilvania, prevederea, preluată din legislația maghiară, să nu se mai voteze în circumscripțiile în care exista doar un singur candidat, a dus la prevalarea situațiilor în care a existat un candidat unic, ceea ce evident a diminuat interesul alegătorilor pentru procesul electoral în genere.

Putem considera că alegerea deputaților din România se realiza prin scrutin de tip mixt, care poate fi încadrat în categoria scrutinelor mixte-geografic sau a celor combinat-independente¹⁶⁷. Pe de altă parte, la baza alegerii senatorilor se afla principiul alegerii majoritare, cu o diferențiere regională (majoritate relativă în Vechiul Regat și Basarabia și majoritate absolută în Transilvania și Bucovina), ce ar putea fi definit ca scrutin majoritar complex¹⁶⁸. Următoarea observație, pe care o considerăm justă, aparține lui Cristian Preda și sintetizează sistemul electoral românesc aplicat la alegerile din 1919, 1920, 1922: „Caracterul mixt nu rezultă din voința deliberată de a crea o reprezentare echitabilă, ci din incapacitatea de a propune un sistem unic și din dorința de a privilegia regionalismul”¹⁶⁹.

Votul universal masculin a însemnat un mare pas înainte, în special pentru Vechiul Regat și Basarabia. În schimb, deși în Basarabia și Transilvania se prevăzuse acordarea dreptului de vot și femeilor, idee care se bucura de sprijin din partea unei părți a populației și a mediului politic, acest lucru nu s-a mai întâmplat, legislația electorală nementionând nimic în acest sens. În acest „triptic electoral” nu existau nici mențiuni clare privind respectarea principiului reprezentării minorităților¹⁷⁰. Unii dintre reprezentanții minorităților etnice au înțeles importanța alegerilor și a necesității cunoașterii și înțelegerii legilor electorale de către membrii acestor comunități, cerând traducerea din limba română în limba lor¹⁷¹.

Participarea la vot în care pentru prima oară se aplica sufragiul universal masculin în întreaga Românie a fost mai scăzută decât ne-am fi așteptat. Este complicat de determinat în ce măsură neexercitarea dreptului de vot reflecta dezinteresul respectivilor alegători sau a fost cauzată de apelurile la boicotarea alegerilor lansate de unele partide politice. La fel, dacă unii comentatori au considerat că numărul relativ mare de voturi anulate, mai ales în Vechiul Regat, reflecta preferința alegătorilor respectivi pentru partidele care boicotau alegerile, îndeosebi pentru LPop, nu trebuie să subestimăm dificultatea multor votanți de a înțelege cum trebuie să voteze, în condițiile în care factorii administrativi nu aveau suficientă experiență și nici cunoștințele pentru a putea să explice și să simplifice procesul

---

165 Privind utilizarea acestui termen vezi: Micu, „Centru și periferie”, 36.

166 De exemplu, în județul Dolj au fost depuse cinci liste pentru Senat, cu 30 de candidați. Cele șase mandate au fost câștigate de lista nr. 5 (PNL), care a totalizat 55.873 de voturi exprimate valabil. Nu au primit niciun mandat – deși scorul era unul bun – candidații național-liberali disidenți (42.189), naționaliști (32.494) etc. (*MOF*, 173, 20.11.1919, 9.809.)

167 Radu, „Alegerile”, 136.

168 Radu, „Alegerile”, 136.

169 Preda, *Rumâni fericiți*, 143.

170 Vezi Anibal Teodorescu, „Problema reprezentării minorităților”, *Arhiva pentru Știință și Reforma Socială*, I, 1 (aprilie 1919), 156-169.

171 Radu, *Modernizarea*, 164.

de vot. Dar lipsa de experiență în exercitarea dreptului de vot a fost contrabalansată, cel puțin parțial, de entuziasmul alegătorilor. Cel mai probabil, amânarea de mai multe ori a alegerilor a făcut ca cel puțin o parte a erorilor legate de întocmirea listelor electorale¹⁷² să fie depășită, iar votanții să știe ce au de făcut. De altfel, în martie 1919, o modificare a decretului-lege inițial obliga autoritățile locale din Vechiul Regat și Basarabia să afișeze listele electorale cu cel puțin 40 de zile înainte de alegeri, în așa fel încât cetățenii omiși să poată cere includerea pe liste (la judecătoriile locale)¹⁷³. Pe de altă parte, aceste amânări succesive au avut ca rezultat organizarea celei mai lungi campanii electorale din istoria României.¹⁷⁴

Alegerile au fost anunțate printr-un decret regal din data de 2 octombrie 1919, desfășurându-se în zilele de 2, 3, 4 noiembrie pentru Adunarea Deputaților, 7 și 8 noiembrie pentru Senat și respectiv 9 noiembrie în cele patru colegii universitare. Aproape 1,5 milioane români au votat în mod direct pentru prima oară în viața lor.

[...]

Concluzii¹⁷⁵

Alegerile parlamentare din noiembrie 1919 au reprezentat o noutate majoră în istoria României moderne. Mai multe elemente le-au deosebit de precedentele exerciții electorale. Era prima dată când votau pentru același parlament românii din diversele provincii care s-au reunit în 1918 formând ceea ce a fost cunoscut ulterior sub denumirea România Mare. Totodată, exceptând Bucovina, era prima dată când în locul votului cenșitar era statuat votul universal masculin, egal pentru toți cei îndreptățiți să voteze indiferent de mărimea averii de care dispuneau. Și a mai fost o noutate. Comparativ cu alegerile anterioare, care avuseseră un număr mic de partide aflate în competiție și rezultate predictibile, în noiembrie 1919 au participat și au câștigat mandate un mare număr de forțe politice. În consecință, pentru prima dată de la instaurarea Regatului, niciun partid nu a dobândit singur majoritatea în Parlament, ceea ce a condus la formarea unei coaliții cu mai mulți parteneri, Blocul Parlamentar, și la un guvern bazat pe această coaliție.

Fragmentarea scenei politice și menținerea organizării distincte a provinciilor istorice au condus la o situație în care partidele au concurat doar la nivelul unor părți ale României Mari. Totuși, au fost și unele teme care au polarizat câmpul politic la nivel național. Cea mai importantă a fost aceea a opoziției dintre vechi și nou în alcătuirea politică a României de după războiul mondial. Țărăniștii au pus cel mai apăsător accentul pe ruptura în raport cu vechile partide politice. Astfel, Declarația de principii adoptată de Comitetul Central al PȚ în octombrie 1919 statua:

„Partidul Țărănesc și Muncitor se ridică împotriva tuturor partidelor vechi, întocmite de cei puțini și bogați, ca să stăpânească pe cei mulți.

[...]

---

172 Totuși acuzațiile privind erori voite nu au lipsit. În articolul intitulat *Supușii alegători ai M.S. Regelui*, se menționa includerea pe listele de alegători a unor persoane decedate, care ar fi votat (*Adevărul*, XXXII, 10.945, 3.11.1919, 1).

173 DL 1.040/1919, art. 23 modificat, 6.063; articol modificat din nou prin DL 3.600/1919, în sensul că aceste contestații urmau să fie judecate foarte repede (*MOF*, 103, 26.08.1919, 5.722).

174 Micu, „Centru și periferie”, 38.

175 Paginile de mai jos sunt extrase din volumul Bogdan Murgescu (coord.), Andrei Florin Sora (coord.) et. al., *România Mare votează: alegerile parlamentare din 1919 la „firul ierbii”* (Iași, Polirom, 2019) și republicate cu acordul Editurii Polirom. Autor: Bogdan Murgescu.

Partidul Țărănesc și Muncitor nu se va întovărăși decât cu oamenii noi, care au dovedit că voiesc cinsti binele poporului.

Împotrivindu-se voinței vechilor partide, de a urma cu stăpânirea și exploatarea mulțimii muncitoare, Partidul Țărănesc și Muncitor pregătește desăvârșirea unirii cu frații din Ardeal, Banat, Basarabia și Bucovina, care într-un glas au hotărât să nu se amestece cu nici unul din partidele clasei stăpânitoare din vechiul regat.”¹⁷⁶

Această dihotomie vechi-nou nu a fost afirmată doar de țărăniști. Mulți dintre fruntașii românilor din Basarabia, Bucovina și Transilvania erau extrem de critici față de moravurile politice din Vechiul Regat și erau neîncredători în dorința de schimbare a exponenților vechilor partide politice¹⁷⁷. Șocul contactului direct al noilor deputați cu elitele bucureștene a amplificat faliile deja existente¹⁷⁸, astfel încât I.G. Duca constată cu obidă:

„Până și vocabularul electoral al țărănismului nou născut deveni vocabularul obișnuit și oficial al guvernului așa-zisei federații. Nu se mai vorbea decât de oligarhia liberală, de lumea veche pe care o reprezenta Brătianu și de lumea nouă pe care, firește, o reprezenta coaliția național-țărănistă.”¹⁷⁹

Lucid, Brătianu explica post-factum înfrângerea PNL în alegeri prin faptul că electoratul „a vrut cu orice chip ceva nou”¹⁸⁰. Pentru exponenții partidelor care au câștigat alegerile și au format Blocul Parlamentar acest „ceva nou” avea însă caracteristici concrete, care însemnau schimbarea în raport cu modul în care funcționase Vechiul Regat:

„Cei aleși în Ardeal, Banat, Bucovina și Basarabia sosiserăm la deschiderea Camerelor cu iluzia de a participa la crearea noii și democratice constituții. Aveam un întreg plan de înlăptuiri legislative, generoase, progresiste. Acestea erau menite să ne ridice neamul la înălțimea țărilor cărorora, datorită instituțiilor, le era asigurat progresul spre civilizație, prin administrație, justiție [și] cultură, întemeiate pe control constituțional, garantat de Camere liber alese.”¹⁸¹

Ajunși în acest punct, se cuvine să atragem atenția asupra riscurilor unei lecturi excesiv actualizante a evenimentelor prezentate în acest volum. Sub impresia puternică a pasiunilor prezentului, suntem expuși tentației de a amesteca planurile, de a suprapune sensibilitățile noastre de azi peste realitățile de acum un secol. Și atunci am putea, foarte ușor, să etichetăm disputa politică din anul 1919 cu termeni specifici civilizației informatizate, de exemplu ca lupta dintre „Vechiul Regat 2.0” și „#România.Altfel”¹⁸². Deși această metaforă sintetizează destul de bine liniile în care s-a structurat câmpul politic din România anilor 1918-1920 și chiar dacă unele forțe politice au același nume după un secol, analogia se cuvine să se oprească aici. Istoria nu se repetă niciodată identic, iar deosebirile dintre România anului 1919 și România anului 2019 sunt considerabile, imposibil de neglijat în orice analiză serioasă.

176 *Doctrina țărănistă*, 87-88.

177 Bogdan Murgescu, „Istorie și Marea Unire din 1918. Complexitate, valori, sens”, *Studii și articole de istorie*, LXXXV (2018), 11-14.

178 A se vedea mai ales Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. II, 15-19.

179 Duca, *Amintiri*, vol. III, 197.

180 Duca, *Amintiri*, vol. III, 192.

181 Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. II, 15.

182 Am folosit chiar eu cu succes retoric această metaforă într-o conferință susținută la Facultatea de Chimie a Universității din București, la 22 noiembrie 2018. De remarcat că formula „Vechiul Regat 2.0” încorporează constatarea că o bună parte din elitele regățene acceptaseră că va fi nevoie de unele reforme și că nu este realistă o păstrare neștirbită a societății de dinainte de război (ceea ce ar fi fost „Vechiul Regat 1.0”).

Și atunci, conștienți de limitele oricărei analogii peste timp, ce se cuvine să reținem din experiența alegerilor parlamentare din noiembrie 1919?

Mai întâi, două elemente negative.

Primul privește participarea la vot. S-a observat faptul că numărul cetățenilor care au votat în noiembrie 1919 a fost sensibil mai mic decât cel îngăduit de lege și decât cel al alegătorilor de la scrutinele ulterioare¹⁸³. O parte din această situație s-a datorat numărului mare de circumscriptii din Transilvania unde a fost un singur candidat și unde alegătorii nu au mai votat. Dar și în Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina au fost mulți alegători care fie nu au votat, fie și-au anulat intenționat votul, urmând astfel sfaturile unor partide și formațiuni politice care au optat pentru boicotarea alegerilor. Trebuie spus că opțiunea pentru boicot a fost determinată de motive diverse, mergând de la refuzul unora dintre minoritățile naționale de a accepta apartenența la România a teritoriilor în care locuiau, până la protestul față de menținerea stării de asediu și a cenzurii. În toate cazurile, chiar și atunci când motivele afirmate public ascundeau de fapt nemulțumirea că propriul partid nu putea determina el rezultatul alegerilor (LPop, PCD), boicotul avea la bază un deficit de încredere, bazat pe experiențe anterioare, în caracterul liber și echitabil al alegerilor ce urmau să aibă loc. Or, dincolo de unele neregularități relativ izolate, per total alegerile parlamentare din noiembrie 1919 s-au desfășurat fără abuzuri majore, și mai ales fără vreo vicie semnificativă la nivel național a felului în care rezultatele au reflectat voința politică a alegătorilor. Din acest punct de vedere, alegerile parlamentare din noiembrie 1919 contrastează și cu alegerile anterioare din Vechiul Regat, și cu cele ulterioare din România Mare (pentru a nu duce mai departe comparația cu alegerile de tristă amintire din timpul regimului comunist). În consecință, refuzul de a participa la alegerile din noiembrie 1919 a fost nu doar inoportun din perspectiva unor partide precum LPop, PCD, Partidul Socialist, și gruparea lui Iancu Flondor din Bucovina, care au lăsat câmp liber de afirmare rivalilor lor politici¹⁸⁴, ci și nejustificat în raport cu motivele invocate pentru legitimarea boicotului.

Al doilea element care merită să fie remarcat este că, deși România abia ieșise din război și-și realizase unitatea națională, exacerbarea naționalismului nu a fost o carte politică de succes în primele alegeri parlamentare de după 1918. Mai concret, încercarea PNL de a obține capital politic din respingerea Tratatului Minorităților și a ingerințelor marilor puteri occidentale în favoarea evreilor a eșuat complet. I.G. Duca recunoaște că „lozinca noastră era refuzul de a primi știrbirea suveranității noastre naționale pe care tratatul minorităților voia să ni-l impună”, dar că această temă a fost „cam subțire” pentru un electorat care avea cu totul alte preocupări¹⁸⁵.

Eșecul mesajului naționalist nu înseamnă că temele naționale au lipsit în 1919. Reforma agrară, înfrânarea abuzurilor jandarmilor și celorlalte structuri militarizate, asigurarea aprovizionării la orașe, contracararea efectelor inflației, adoptarea de măsuri în favoarea veteranilor, văduvelor și orfanilor de război, ca și împotriva profitorilor care se îmbogățiseră pe nedrept, au fost teme care au contat la nivel național. Pe de altă parte, modul de desfășurare a alegerilor și rezultatele acestora au diferit destul de mult de la un județ la altul, și chiar de la o localitate la alta. Desigur, în multe locuri nu au fost alegeri competitive. Deși această constatare pare a confirma teza lui Adrian Miroiu cu privire la tradiția românească a fugii de competiție¹⁸⁶, se cuvine să observăm că alegerile din noiembrie 1919 au fost mai competitive în Vechiul Regat decât în provinciile care s-au unit cu statul român în

183 Preda, *Rumâniilor fericiți*, 143-145.

184 A se vedea mai ales Argetoianu, *Memorii*, vol. VI, 63-89.

185 Duca, *Amintiri*, vol. III, 190.

186 Teză formulată sintetic astfel: „istoria societății românești este și istoria unei succesiuni de instituții care au păstrat însă, într-o mare măsură nealterată, o componentă pe care am desemnat-o ca fiind a fugii de competiție” (Miroiu, 2016, 306).

1918. Totodată, ceea ce a contat în aceste alegeri, mai ales acolo unde ele au fost disputate între mai multe forțe politice, a fost legătura dintre alegători și intelectuali. Pamfil Șeicaru consideră că elementul fondator al acestei comuniuni sufletești a fost experiența traumatică a retragerii din 1916. Atunci, intelectualii:

„Ascultaseră bătăile inimii nației și au înțeles-o. Mărsăluiseră sute de kilometri în acea sfâșietoare retragere, rămăseseră în urma lor sate tăcute [...]. Lângă intelectualii care făcuseră în imensa lor majoritate războiul ca ofițeri de rezervă, pășiseră tăcuți, adânciți în imensa lor durere, soldații, toți țărani în uniformă. În acest calvar al retragerii, în lunile de existență monotonă și tristă a tranșeelor, s-a realizat cea mai intimă legătură, am putea spune o contopire sufletească a intelectualilor cu masa țărănească.”¹⁸⁷

Desigur, explicația lui Pamfil Șeicaru se referă cu precădere la Vechiul Regat și la rețelele de solidaritate care au stat la baza PȚ. Totuși, legături similare s-au țesut și în Basarabia, Bucovina și Transilvania, unde experiența diverselor fronturi a fost potențată de lupta comună pentru drepturi naționale.

În primele alegeri parlamentare de după Marea Unire din 1918, și singurele în care rezultatele au reflectat voința alegătorilor fără ingerințe deformatoare semnificative din partea guvernului, românii au optat în majoritate pentru schimbare și pentru structurarea democratică a României întregite. Politica de reforme a fost blocată prin intervenția șefului statului de atunci, regele Ferdinand I, care a forțat demisia guvernului rezultat din alegeri și a dizolvat Parlamentul după doar 4 luni de mandat. În consecință, în 1920 voința politică a majorității alegătorilor români a fost anihilată de rezistența vechilor elite regățene, care apoi s-au angajat pe calea administrării autoritare a alegerilor, astfel încât să evite surprizele la urne. Experiența istorică a anilor 1919-1920 evidențiază posibilitatea reculului în evoluția istorică, faptul că mecanismele democratice sunt fragile atunci când nu au fost consolidate în timp, iar convingerile democratice nu au apucat să prevaleze în raport cu tentațiile autoritariste la nivelul tuturor grupurilor sociale semnificative.

În aceste condiții, opțiunile politice ale alegătorilor din noiembrie 1919 au avut un impact limitat, iar sistemul politic al României interbelice a fost modelat decisiv de forțele politice care fuseseră respinse de electorat în primul scrutin de după Marea Unire. Totuși, credem că aceste alegeri au reprezentat o „fereastră” de deschidere spre dezvoltare democratică¹⁸⁸, ce-și va găsi locul convenit în memoria istorică a României secolului XXI. Foarte concret, în singurele alegeri rezonabile de libere și echitabile din perioada interbelică¹⁸⁹, românii au optat în majoritatea lor pentru schimbare, pentru reforme și înnoire democratică, pentru reconcilierea diplomatică cu aliații și în general pentru adoptarea de valori și instituții care apropiau România de Occident.

---

187 Șeicaru, *Istoria partidelor*, 208-209.

188 Expresie folosită de Oliver Jens Schmitt, este adevărat în legătură cu un alt moment istoric, guvernarea național-țărănistă din anii 1928-1931 (*România în 100 de ani. Bilanțul unui veac de istorie. Urmă de un dialog cu Marian Voicu*, traduceri din germană de Wilhelm Tauwinkl (București: Humanitas, 2018), 25). Cu atât mai surprinzătoare este afirmația aceluiași autor că „nu știm aproape nimic despre eventualele încercări de democratizare, între 1918 și 1938, în zonele rurale” (Schmitt, *România*, 28-29).

189 Doar alegerile parlamentare din decembrie 1928 mai pot rivaliza din acest punct de vedere cu cele din 1919, dar atunci alegerile au fost câștigate categoric de partidul care se afla la guvernare (Partidul Național Țărănesc, care la acea dată, potrivit majorității mărturiilor de epocă, se bucura de o popularitate reală și ar fi câștigat oricum alegerile, deși poate nu cu peste 77% din voturi).